

หอจดหมายเหตุดนตรีล้านนาเจอราร์ด ไดค์

ศูนย์ความเป็นเลิศด้านดนตรีและนาฏศิลป์ล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Gerald P. Dyck Ethnomusicology Archive of Lanna Music, Chiang Mai Rajabhat University

<https://www.music.cmru.ac.th/archive>

ข้อมูลสำหรับการอ้างอิง

สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาวิ. (2524). ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีล้านนาเชิง
มานุษยวิทยา. *การประชุมวิชาการ เรื่อง เพลงพื้นบ้านล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมและศึกษา
วัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

โครงการเผยแพร่เอกสารโบราณดนตรีล้านนา

โดย ศูนย์ความเป็นเลิศด้านดนตรีและนาฏศิลป์ล้านนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีลานนาเชียงใหม่ศึกษา

สุรสิงห์สารวม ฉิมพะเนา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่

เมื่อได้ออกตัวเสียอย่างมากมายในหมายเหตุตอนกลางแล้ว ก็อยากจะให้ท่านผู้อ่านทั้งหลายตั้งใจให้สบายใจเกี่ยวกับผู้เขียน โปรดคิดว่าบทความนี้เป็นเพียงการพยายามจะคุยในเรื่องที่เรามีความสนใจร่วมกันเท่านั้น โดยไม่ต้องระมัดระวังมารยาทหรือระเบียบวิธี (discipline) อะไรให้ยุ่งยากมากนัก เพราะผู้เขียนเองเป็นเพียงคนธรรมดา ๆ (Layman) ที่อยากจะรู้จักกับคนอื่น ๆ ในสังคมเดียวกันให้มากกว่าปกติเท่านั้น

เมื่อใช้คำว่า "ลานนา" ย่อมทำให้เรื่องที่กำลังจะกล่าวถึงมีขอบเขตจำกัดลงได้อย่างน้อย ๒ ประการ ประการแรก เป็นการจำกัดขอบเขตพื้นที่ตั้งแต่เพียงพื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนที่เรียกตัวเองว่า "คนเมือง" หรือในสมัยหนึ่งเรียกว่า "ยวน" หรือ "โยนก" ซึ่งคนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเองที่แตกต่างกับคนพวกอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมพื้นที่เดียวกัน เช่น ไทลื้อ ไทใหญ่ ม้ง กะเหรี่ยง ฯลฯ อย่างเด่นชัด ประการที่ ๒ คำว่า "ลานนา" ยังช่วยจำกัดระยะเวลาว่าเป็นเรื่องตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ เริ่มแต่สมัยที่คนเมืองมีอาณาจักรของตนเองเป็นอิสระ เรียกว่า อาณาจักรลานนา ซึ่งพระเจ้ามังรายเป็นผู้ทรงสถาปนาขึ้นในราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๘

คำว่า "วัฒนธรรมประเพณี" ในที่นี้จะหมายถึงอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตลักษณะต่าง ๆ ของคนในสังคมลานนาที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่กาลก่อน หรือเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นมรดกตกทอดจากคนลานนารุ่นก่อน ๆ กล่าวอย่างสั้นคือเป็นการศึกษาวัฒนธรรมเก่าที่ยังคงอยู่ (Traditional Culture) ไม่ใช่วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่หรือวัฒนธรรมร่วมสมัย (Contemporary Culture)

๑ เสนอในการประชุมสัมมนาเรื่อง "เพลงพื้นบ้านลานนา" ณ ห้อง ๑๒๖ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วันที่ ๒๑ - ๒๓ มกราคม ๒๕๒๔ ประกอบหัวข้อการอภิปรายเรื่อง "การศึกษาวัฒนธรรมประเพณีลานนา"

บทความนี้เป็นเพียงทัศนะของผู้เขียนในฐานะผู้สนใจศึกษาวัฒนธรรมลานนาผู้หนึ่งเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถาบันที่ผู้เขียนสังกัด ผู้เขียนไม่ได้เป็นผู้สอนหรือประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เขียนนี้แต่อย่างใด (non-professional) คำว่า "ผู้เขียน" ในบทความนี้ทั้งหมด หมายถึงผู้เขียนบทความนี้เท่านั้น

ภาษาอังกฤษที่ใช้ในวงเล็บก็เพื่อที่จะให้ช่วยกำหนดความหมายของคำภาษาไทย ไม่ใช่เป็นคำแปลหรือคำแทนกันทั้งหมด

ปัจจุบัน ผู้เขียนเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย สอนภาษาศาสตร์และการใช้ภาษา

เป็นเรื่องยุ่งยากและเสียเวลามากที่จะเล่นกับคำจำกัดความของคำว่า "วัฒนธรรม" และ "ประเพณี" ในที่นี้ เพราะท่านผู้หลายท่านต่างก็ให้ความหมายนิยามกันออกไป ถ้าจะยกมากล่าวให้สั้นก็จะต้องใช้เชิงอรรถอย่างไม่ประหยักรักหลายสิบข้อที่เกี่ยว^๒ และยังอาจทำให้ความมุ่งหมายของบทความนี้เห็นเยื่อไปอีกด้วย คือแทนที่จะเป็นการใช้คำเพื่อชี้ให้เห็นลักษณะสังคม ก็จะกลายเป็นการใช้ลักษณะสังคมชี้ให้เห็นความหมายของคำ พอที่พอร้ายก็มีผู้ตั้งคำถามเกี่ยวกับคำกันจนวุ่นวาย^๓ แม้ว่าผู้เขียนจะมีอาชีพสอนภาษาไทยก็ไม่ปรารถนาจะให้เป็นอย่างนั้น

ยังมีที่จะต้องกล่าวถึงกันอีกตามธรรมเนียมของการขึ้นค่าน้ำ คือวลีแรกของชื่อบทความนี้ว่า "ข้อสังเกตบางประการ" หมายถึงข้อสังเกตของผู้เขียนเองอันเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความคิดที่จำกัดของผู้เขียน ส่วนวลีว่า "ในการศึกษา" ก็เช่นเดียวกัน หมายถึงการศึกษาของผู้เขียนเองซึ่งค่อนข้างจะเปะปะสับสน เพราะเป็นการศึกษาอย่างอิสระ ไม่อยู่ในความจำเป็นของการประกอบอาชีพ และไม่อยู่ในกรอบของระบบหรือระเบียบวิธีที่สถาปนาแล้ว (established methodology แต่ประการใด)

ท้ายที่สุดคือที่ว่า "เชิงมานุษยวิทยา" นั้น ก็เพื่อจะให้บทความนี้กลมกลืนพอที่จะเขียนเสร็จได้ภายใน ๒ วัน ๓ คืน แต่ความหมายของคำ "มานุษยวิทยา" นี้ยังคงไขว่ในความหมายที่กว้างที่สุดในแบบอเมริกันปัจจุบัน

ในการนำผลงานการศึกษาของท่านอื่น ๆ มาก่อว่าที่นี้ โดยที่ผู้เขียนมีข้อจำกัดมากเกี่ยวกับเรื่องความรู้และเวลา ซึ่งอย่างแรกก็มากกว่า ทำให้ไม่สามารถจะเขียนในลักษณะบรรณนิทัศน์หรือการวิจารณ์อย่างจริงจังได้อันหนึ่ง แม้ว่าผู้เขียนจะแสดงทัศนะที่ขัดแย้งกับท่านเหล่านี้ก็เป็นไปด้วยความเคารพนับถืออย่างบริสุทธิ์ใจ โดยความจริงแล้ว ผู้เขียนได้เรียนรู้จากผลงานของท่านเป็นอย่างมาก

ผู้เขียนหวังไว้ว่า บทความนี้จะตอบสนองจุดประสงค์ของผู้จัดสัมมนาในการที่จะให้ท่านผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งมาจากทั่วประเทศได้เห็นภาพรวม ๆ ของสังคมลานนาบ้างเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเพลงพื้นบ้านลานนาเท่าที่จะเป็นไปได้ และคงจะตอบสนองจุดประสงค์ของผู้เขียนเองในการที่จะให้ผู้สนใจศึกษาเรื่องลานนารู้สึกสะกิดใจบ้างว่าเรากำลังอยู่ที่ไหนและกำลังจะไปทางใด (in search of self)

^๒ ดูตัวอย่างการเล่นกับคำนี้ได้จาก สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, การประเมินคุณค่าสิ่งพิมพ์เพื่อการวิจัยด้านชนมธรรมนิยมประเพณีไทย—เอกสารการนิเทศการศึกษาตอนที่ ๑๗๗, (พระนคร: หน่วยงานพิเศษ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๑๕), หน้า ๖-๘๕.

^๓ ดูตัวอย่างการถามเช่นนี้ได้ใน เสรีโย โกลเดส (พระยาอนุমানราชชน), วัฒนธรรม, (พระนคร: บรรณาการ, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒๒-๒๓.

การศึกษาเกี่ยวกับสังคมไทยเท่าที่เป็นอยู่และมา

การศึกษา เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีคือการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์เพื่อทราบถึงวิธีการดำเนินชีวิตและกฎเกณฑ์ที่กำหนดวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม การศึกษาเช่นนี้ อาจมีผู้จัดเข้าในกลุ่มสังคมวิทยา (Sociology) หรือ มานุษยวิทยา (Anthropology) หรือ มานุษยวิทยาวัฒนธรรมและสังคม (Cultural and Social Anthropology) หรือ 民族ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) ก็ตาม ไม่น่าจะนำมาทำให้ความหมายและจุดมุ่งหมายในการศึกษาอย่างสั้น ๆ ที่ได้อ้างไว้แต่เบื้องต้นแล้วนี้เปลี่ยนแปลงไป

ก่อนที่จะว่ากันถึงเรื่องลักษณะการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีอื่นเป็นเรื่องย่อยของการศึกษาเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ ก็ควรจะมองหภาพรวม ๆ (Wholistic View) ของกระบวนการศึกษาในด้านนี้เสียก่อน และก่อนที่จะว่ากันเรื่องของสังคมลานานอื่น เป็นสังคมย่อยของสังคมใหญ่ก็ควรมองไปที่การศึกษาสังคมไทยโดยทั่วไปก่อน

เพื่อที่จะให้เห็นภาพของการศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยาอย่างกว้างขวางที่สุด ใช้เวลาน้อยที่สุด และหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบได้มากที่สุด ผู้เขียนขอยกตัวอย่างบทความของบุคคลสำคัญ ๆ ที่ได้วิจารณ์ลักษณะการศึกษาดังกล่าวเอาไว้เท่าที่ผู้เขียนเคยอ่านและระลึกได้มากกว่าสั้น ๆ ดังนี้

อ.นิศย์ มูลเคอร์^๕ สังเกตเห็นผลงานการศึกษาสังคมไทยโดยผ่านพุทธศาสนาให้ผลสรุปที่แตกต่างกันมาก คือ Ayal ว่าพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ Sutton & Mosema พุทธศาสนาช่วยสร้างพฤติกรรมและระเบียบในการบริหาร Benedict ว่าบุคลิกภาพของคนไทยสะท้อนให้เห็นค่านิยมของพุทธศาสนา Wilson ว่าพุทธศาสนาเป็นเกราะป้องกันคอมมิวนิสต์ Embree & Hanks ว่าโครงสร้างของสังคมไทยสะท้อนให้เห็นค่านิยมของพุทธศาสนา และ Kaufman ว่าพุทธศาสนาทำให้คนไทยไม่กระตือรือร้นและเชื่อโชคกลาง ผลสรุปเหล่านี้แม้จะต่างกันเพราะจุดประสงค์ของการศึกษาแต่ละคน แต่ก็ไม่ควรจะขัดแย้งกันเอง ที่เป็นเช่นนี้ อ.นิศย์ สรุปว่าเป็นเพราะวิธีการศึกษาแบบ Culture and Personality Approach ซึ่งใช้ศึกษากันน้อยโดยมากนั้นเป็นวิธีที่ใช้ไม่ได้ผลต่อสังคมไทย ควรเปลี่ยนมาเป็นศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์มากกว่าเพื่อที่จะทราบหลักการหรือค่านิยมที่ควบคุมพฤติกรรมที่เป็นค่านิยมของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะมีช่องว่างมากระหว่างคำสอนของศาสนากับการปฏิบัติ

อ.สุเทพ สุนทรเกษม^๖ กล่าวถึงและวิจารณ์งานวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาและชนพื้นราบในภาคเหนือของนักวิจัยชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยสรุปแล้วยังไม่มีผลงานที่น่าพอใจจริงเป็นเพราะยังอยู่ในระดับเริ่มต้น งานวิจัยเช่น ๆ

^๕ J.A.N. Mulder, "Sociology and Religion in Thailand", J.S.S., 55:1 (1967),

pp.

^๖ สุเทพ สุนทรเกษม, "สถานการณ์เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในภาคเหนือของประเทศไทย", สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ๘:๓ (ธ.ค.-ก.พ. ๒๕๑๓ - ๑๔), หน้า ๘๒ - ๘๗.

มี Konrad Kinge Will ศึกษาเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของบ้านกุง อ.สารภี เชียงใหม่ Michael Moerman ศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของไทย Charles Keyes ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมของอะเทริ่ง Gehan Wijeyewardene ศึกษาเรื่องการชลประทาน

อ.พิทยา สายหุ^๒ กล่าวว่าการศึกษาหมู่บ้านในทางมานุษยวิทยาขณะนั้นไม่ได้นำมาศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยมและเป้าหมายของชาวนาไทย จึงพยายามศึกษาเรื่องนี้ในค่านิยมที่สัมพันธ์กับการพัฒนาการเกษตร โดยอาศัย การปรับปรุงทฤษฎีที่มีอยู่และการสังเกตในสนาม

อ.ชาร์ลส์ คายส์^๓ กล่าวถึงบทบาทการศึกษาสังคมไทยของนักมานุษยวิทยาโดยเฉพาะชาวอเมริกา หรือที่ ได้รับการศึกษาจากอเมริกาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๐ - กลาง ๑๙๗๐ ว่าส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงลักษณะที่แท้จริงของ สังคมไทยได้ และมีความมุ่งหมายที่จะรักษาสัมพันธภาพพิเศษระหว่างรัฐบาลไทยกับอเมริกา โดยวิจารณ์ข้อข้อคือย วิธีการและทฤษฎีของนักมานุษยวิทยาเกือบทุกคนที่มีผลงานอยู่ในช่วงนั้น และยังได้ตั้งคนที่กล่าวว่านักมานุษยวิทยา อเมริกันชอบนึกเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาว่า

๑. มันเป็นการเล่นร่วมกันระหว่างความคิดในทฤษฎีกับการนำไปใช้จริง ๆ ในสนาม โดยลักษณะวิภาษวิธี

๒. จากผลของการขัดแย้งระหว่างทฤษฎีกับความเป็นจริงดังกล่าว ทำให้นักมานุษยวิทยาอเมริกันกลุ่มหนึ่ง สรุปบทเรียนจากความผิดพลาดที่ร่องของงานวิจัยในอดีต หันมาสนใจกับกระบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงยิ่งกว่า ที่จะสนใจกับโครงสร้างที่คงอยู่ ซึ่งเน้นในความตึงเครียดขัดแย้งกันในพฤติกรรมของสังคมและค่านิยมทางวัฒนธรรม ซึ่งกระบวนการศึกษาแบบโครงสร้าง - หน้าที่นิยมแบบเก่าไม่ได้ให้ความสนใจมาก่อน

๓. จากผลดังกล่าว ทำให้นักมานุษยวิทยา(อเมริกัน) สรุปได้ว่าการศึกษาสังคมในสังคมใดสังคมหนึ่ง จำเป็นจะต้องศึกษาความสัมพันธ์ของสังคมนั้นกับสังคมอื่นด้วย เพราะต่างก็มีผลกระทบที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งกัน และกัน โดยเฉพาะด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

^๒ Patya Saihoo, "Beliefs, Values and Goals of Thai Farmers In Relation to Agricultural Development",

^๓ Charls F. Keyes, "Ethnography and Anthropological Interpretation in the Study of Thailand", in Eliezer B. Ayal (ed.), The Study of Thailand : Analysis of Knowledge, Approaches, and Prospects in Anthropology, Art History, Economics, History and Political Science, (Ohio: Southeast Asian Series No. 54, 1978), pp.1-60.

^๔ เพิ่งอ้าง หน้า ๑๖ - ๑๗ สรุปความเป็นภาษาไทยโดยผู้เขียน

ชยันต์ วรรณะภูติ⁹ กล่าวว่าถ้าจะเข้าใจถึงการศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยานั้น มักทำโดยชาวอเมริกันหรือสนับสนุนโดยชาวอเมริกา การศึกษาสังคมไทยส่วนหนึ่งจึงเกิดขึ้นจากความต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกา และเกิดจากแนวคิดที่พัฒนาขึ้นสำหรับปิดกั้นการสะท้อนความจริงทางสังคมบางประการ เช่น แนวคิดทางทฤษฎีแบบประวัติศาสตร์กรณิและแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยม จึงเน้นการศึกษาถึงลักษณะเด่นพิเศษที่ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานและไม่สนใจการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งในสังคมที่กำลังศึกษา อันเป็นทฤษฎีที่สอดคล้องกับสภาพพื้นฐานที่สนับสนุนหรือควบคุมการศึกษาให้เป็นไปตามอุดมการณ์ทางการ เมืองในขณะนั้นทั้งฝ่ายอเมริกาและฝ่ายไทย นับว่าเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ได้ผลงานที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงและมีข้อบกพร่องในเชิงทฤษฎีเป็นอย่างมาก

โดยทัศนะเช่นนี้ อ.ชยันต์ได้วิจารณ์ผลงานของนักมานุษยวิทยาเป็นรายบุคคลอีกหลายท่านเพื่อเป็นตัวอย่าง ซึ่งยากที่ผู้เขียนจะสรุปและนำมากล่าวในที่นี้ ผู้สนใจโปรดอ่านจากบทความนี้เอง

อานันท์ กาญจนพันธุ์¹⁰ วิจารณ์หนังสือที่ว่าด้วยการศึกษาของนักมานุษยวิทยา เล่มที่มีบทความของ อ.คายนันท์ นำมากล่าวในเชิงอรรถที่ 8 ในบทความนี้ทั้งเล่ม ซึ่งเป็นหนังสือที่นักมานุษยวิทยาอเมริกันหลายคนเล่าเรื่องการศึกษาทางมานุษยวิทยาในเมืองไทย ในทำนองประวัติศาสตร์ของการศึกษาแขนงต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ศิลป เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ เป็นต้น โดย อ.อานันท์ได้เลือกวิจารณ์เฉพาะสาขาที่ท่านมีความรู้ และพยายามพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของสาขาต่าง ๆ ภายในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยเริ่มจากที่มีกรรมนำเอาทฤษฎีสังคมศาสตร์จากประเทศตะวันตกเข้ามาระลอกแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวโดยสรุปก็คือ ท่านพยายามเขียนประวัติศาสตร์การศึกษาทางสังคมศาสตร์โดยใช้ข้อมูลและประสบการณ์ของท่านเอง ประสมกับข้อมูลและประสบการณ์ของนักมานุษยวิทยาในหนังสือดังกล่าว มาสรุปในแบบประวัติศาสตร์วัตถุนิยม และเน้นการวิจารณ์ผลงานของนักมานุษยวิทยาอเมริกัน

เช่นเดียวกับงานของ อ.ชยันต์ ที่ผู้สนใจควรอ่านจากบทความเอง เพราะมีรายละเอียดที่น่าสนใจมากมาย จนยากที่จะสรุปหรือหยิบยกมาเป็นบางส่วนได้

⁹ ชยันต์ วรรณะภูติ, "การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา : แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม", วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 4:2 (ก.ค.23- มี.ค.24), หน้า 42-79.

¹⁰ อานันท์ กาญจนพันธุ์, "สังคมศาสตร์วิจารณ์ หรือ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางสังคมศาสตร์", เพ็ญอักษร, หน้า 93-120.

โดยที่ผู้เขียนรู้เรื่องของทฤษฎีน้อยมากและไม่สนใจนัก การค้นผลงานของนักมานุษยวิทยาหลาย ๆ ท่าน ผู้เขียนคิดว่าท่านทำอะไรและทำอะไรเท่านั้น ส่วนจะทำอย่างไรนั้นเป็นเรื่องปลีกย่อยที่ผู้เขียนมองเห็นไม่ได้ ผู้เขียนคิดว่าถ้าจะศึกษาเรื่องทฤษฎีให้หมดคงจะต้องใช้ชีวิตอีกชีวิตหนึ่งต่างหาก และคงจะต้องเขียนในรูปประวัติศาสตร์นักมานุษยวิทยาแบบที่ อ. อานันท์ เขียน หรือศึกษาสังคมของนักมานุษยวิทยาเชิงมานุษยวิทยา ผู้เขียนเห็นด้วยที่ว่าไม่มีชีวิตสังคมใดเป็นไปได้ตามทฤษฎี จึงไม่มีทางจะเข้าใจชีวิตสังคมใดโดยทฤษฎี เว้นแต่ว่าการกระทำของมนุษย์ในสังคมเป็นเรื่องที่ทำนายได้ แต่เพราะการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มคนนั้นรูปร่างหน้าตาไม่ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปได้ทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน บางครั้งเป็นไปได้โดยความเบี่ยงเบนของรายบุคคล ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงของสังคมจึงขึ้นอยู่กับค่านิยมของแต่ละบุคคลด้วย¹¹

ผู้เขียนคล้อยตามความเห็นของ Fromm ที่ว่า ปัจจัยและแรงผลักดันภายในตัวมนุษย์นั้น มีผลต่อกระบวนการต่าง ๆ ในโครงสร้างของสังคมมากกว่าปัจจัยและแรงผลักดันภายนอก กระบวนการของปทัสสถาน (norms) ไม่ได้เกิดขึ้นตามบุญตามกรรม แต่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นและนำเสนอต่อสังคมอย่างมีระบบและวิธีการที่แน่นอนโดยกลุ่มบุคคล ซึ่งอาจจะเห็นได้โดยการวิเคราะห์หน้าที่และความสัมพันธ์¹² ของระบบการศึกษาทั้งหมดและระบบอื่น ๆ ของสังคมที่มีผลต่อกระบวนการนี้ด้วย¹³

ผลงานของผู้เขียนเองเกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมประเพณียังมีไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ทำตามแนวความคิดที่กล่าวมานี้¹⁴

11 ผู้เขียนสรุปจากหนังสือหลายเล่ม โดยเฉพาะ J.H. Abraham, The Origins and Growth of Sociology, (Middlesex:Penguin Books, 1977).

12 แปลจาก Function ซึ่งคำนี้ค่อนข้างมีปัญหามากในการแปลและการตีความ แม้ในการให้ความหมายในภาษาอังกฤษเอง การแปลว่า "หน้าที่" ยังไกลต่อความหมายที่แท้จริงมาก

13 Eric Fromm, The Crisis of Psychoanalysis, (Middlesex:Penguin Books, 1978), p.177.

14 ผู้สนใจอาจหาอ่านได้จาก "วิเคราะห์หน้าที่ทางสังคม: การระบายความโกรธทางปาก", โลกหนังสือ, 3:6 (มี.ค. 2523), หน้า 58-63.

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีล้านนาที่เป็นอยู่และมาณา

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีล้านนาโดยคนไทยเราเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน เกือบจะหาอ่านบทความหรือหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่ศึกษาตามแนวมานุษยวิทยาสมัยใหม่แบบที่ อ.กายส์ อ.ชยันต์ และอ.อานันท์ กล่าวถึง ซึ่งก็มักจะเป็นเช่นนี้ในการศึกษาแทบทุกแห่งในประเทศไทย

เช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ การศึกษาเกี่ยวกับล้านนาของเราส่วนใหญ่เน้นในก้านวรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมลายลักษณ์ ท่านที่มีผลงานเด่น ๆ เกี่ยวกับวรรณกรรมล้านนามีหลายท่าน เช่น อ.ประคอง นิมมานเหมินท์ อ.มณี พยอมยงค์ อ.สิงมะ วรพลชัย อ.อุคม รุ่งเรืองศรี อ.สมหมาย เปรมจิตต์ อ.ประเสริฐ ผนคร อ.ฮันส์ เพนธ เป็นต้น^{๑๕} สี่ท่านแรกสนใจศึกษาวรรณกรรมล้านนาในแบบวรรณคดีหรือแบบวรรณกรรมคลาสสิก โดยมุ่งที่จะรักษาไว้และส่งเสริมเผยแพร่ โดยมีภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นแกนนำที่สำคัญ^{๑๖} ท่านที่ ๕ สนใจศึกษาวรรณกรรมล้านนาในลักษณะที่เป็นข้อมูลดิบสำหรับการศึกษาทางสังคมวิทยา ๒ ท่านสุดท้ายสนใจศึกษาวรรณกรรมที่เป็นจารึกโบราณสำหรับการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ส่วนวรรณกรรมที่อยู่ในรูปของตำนานนั้น มีผู้สนใจศึกษากันอย่างกว้างขวาง นอกจากแทบทุกท่านที่กล่าวมาแล้ว ที่เด่น ๆ ก็มี อ.สงวน โชติสวัสดิ์ อ.จตุรทัศน์ วิเชียรเจียว เป็นต้น

ส่วนวรรณกรรมขบปาระนั้น ส่วนมากมักจะศึกษาไปกับการศึกษากติกาวิทยา ท่านที่มีผลงานเป็นเล่มเฉพาะเรื่องนี้เรื่องเดียวไม่ปนกับอื่น ๆ ก็ปีหลายท่าน โดยเฉพาะ เวาน์ เพลงเฮอ^{๑๗} วิโก บรุน^{๑๘} และ อ.อุคม รุ่งเรืองศรี^{๑๙} เป็นต้น

การศึกษาวรรณกรรมล้านนาของท่านเหล่านี้ แทบทั้งหมดเป็นการศึกษาในเชิงวรรณศิลป์แบบอุดมคติตามลักษณะการศึกษาวรรณคดีคลาสสิกโดยทั่วไป แต่ไม่ได้มีการวิเคราะห์แบบที่จะให้ทราบถึงสภาพที่แท้จริงของสังคมล้านนา ในยุคสมัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเหล่านั้นเลย แม้แต่วรรณกรรมที่เป็นตำนานหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาเองก็ตาม โดยมากยังอยู่ในขั้นปริวรรตหรือเปลี่ยนอักษรล้านนาให้เป็นอักษรไทยกลางเท่านั้น

^{๑๕} ผู้สนใจงานของท่านเหล่านี้โปรดดู ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, "แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไทย", วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับล้านนา, ๑๐:๑ (ม.ค.-มี.ค. ๒๕๒๓); หน้า ๑ - ๒๑.

^{๑๖} อุคม รุ่งเรืองศรี, "ทางรอดของวรรณกรรมล้านนาไทย", วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๓:๑ (ก.ค. ๒๕๑๖), หน้า ๑๕ - ๒๑.

^{๑๗} เวาน์ เพลงเฮอ, ควยปัญญาและความรัก, (พระนคร: สมาคมสังคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕.

^{๑๘} Viggo Brun เป็นนักวิจัยในกลุ่มสแกนดิเนเวียที่มีผลงานด้านภาษาและ Oral Tradition.

^{๑๙} อุคม รุ่งเรืองศรี, คำบอกเล่าสาวล้านนา, (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓)

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบันก็คือการศึกษาวัฒนธรรมที่แยกส่วนออกมาเป็นแขนงย่อย ๆ เช่น วรรณกรรมมุขปาฐะประเภทต่าง ๆ ดนตรี ศิลปะทัศนกรรม สถาปัตยกรรม ความเชื่อ พิธีกรรม การละเล่น ฯลฯ ซึ่งรวมเรียกว่า "คติชนวิทยา" (Folklore) เป็นวิชาที่สอนอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะในสถาบันฝึกหัดครู ทั้งวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ทำให้ผลงานการศึกษาเช่นนี้มีอยู่อย่างกว้างขวาง^{๒๐}

^{๒๐} ปัจจุบันความคิดรวบยอดเกี่ยวกับคำว่า คติชนวิทยา ก่อนข้างจะสับสนและซับซ้อน แต่ก็ยังคงลักษณะข้อจำกัดที่สำคัญคือ เป็นเพียง "กระจกเงาของวัฒนธรรม" แต่ไม่ใช่องค์ประกอบที่มีพลังเคลื่อนไหวในวัฒนธรรม เป็นภาพถ่ายของบุคลิกภาพพื้นฐานของคน แต่ไม่ใช่บุคลิกภาพพื้นฐานของคนที่ยังปรากฏอยู่" (ดูรายละเอียดในบทความของ Dan Ben-Amos, "Toward a Definition of Folklore in Context", in Peter B. Hammond, (ed.) Cultural and Social Anthropology, 2nd. ed., (New York: Macmillan Pub., 1975), pp. 358-67. การจับเก็บข้อมูลมาศึกษาจำกัดวงเฉพาะโดยยึดเอาวิธีการ ถ่ายทอดและยุคสมัยของข้อมูลเป็นเครื่องกำหนด จากกลุ่มชนที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันเป็นสำคัญ การวิเคราะห์ข้อมูลมักจะวิเคราะห์ในลักษณะอวกาศมิตินิยมเชิงสุนทรียภาพ หรือในลักษณะจักรระบบหมวดหมู่ การวิเคราะห์ข้อมูลคติชนวิทยาโดยทฤษฎีโครงสร้าง (Structural Analysis) ก็ทำได้ แต่เพียงหาความสัมพันธ์ในระหว่างตัวประกอบต่าง ๆ ที่แยกกันออกมาแล้วเป็นส่วน ๆ เท่านั้น (ในลักษณะที่มักจะถูกมองว่าเป็นการเล่นยืมนาสติกทางปัญญา) ดูรายละเอียดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบนี้ใน Robert Plant Armstrong, Mythology, (Middlesex: Penguin Books, 1973), pp. 133-93. นอกจากนี้ยังอาจจะได้จากหนังสือที่มีชื่ออื่นว่าเป็นหลักในการศึกษาวิชาในสถาบันต่าง ๆ คือ กิ่งแก้ว อรรถการ, คติชนวิทยา, เอกสารการนิเทศการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๑๕๕, (พระนคร: หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู, ๒๕๐๕), กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๕) และ บุปผา ทวีสุข, คติชาวบ้าน, (พระนคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ระเบียบวิธีของการศึกษาในเชิงคติชนวิทยานี้ ไม่ส่งเสริมให้มีการวิเคราะห์ถึงสภาพของสังคมตามแนวที่บทความนี้วางความมุ่งหมายไว้แต่ต้นได้ แต่ก็สามารถที่จะหยิบยกมาเป็นข้อมูลหรือนำมาเป็นเครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์ตามที่ต้องการได้บ้าง

^{๒๑} คูมรพันธุ์สันและบรรณานุกรมของหนังสือประเภทนี้บางส่วนได้ใน ทรงศักดิ์ ปรากฏวิวัฒนาการ, "แนะนำหนังสือคติชนวิทยา", วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๕:๑ (ม.ค. - มี.ค. ๒๕๒๒), หน้า ๔๓ - ๕.

การศึกษาวิชาคติชนวิทยาในลานนาไทยก็คล้ายกับในท้องถิ่นอื่น ๆ คือยังอยู่ในรูปแบบเช่นเดียวกับการศึกษาในยุโรปและอเมริกาในทศวรรษคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ โดยมุ่งศึกษาเพื่อพยายามรวบรวมและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่กำลังจะสูญหายไป หรือที่ยังหลงเหลืออยู่ในชนบท ในลักษณะที่ส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์หรือชาตินิยม (National Geist) แต่แทบจะไม่ได้นำถึงความสัมพันธ์กับสังคมในเชิงมานุษยวิทยาที่กล่าวมาแล้วเลย บางทีข้อมูลที่ได้อาจการศึกษาเช่นนี้ถึงกับถูกรวมเรียกว่า "ของดี" ที่นิยมหมิ่นหมกมาอย่างกว้างขวางเท่านั้น^{๒๑} กล่าวโดยสรุปที่สุดก็คือการศึกษาแบบนี้เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่และอวดกตัญถองเที่ยวเท่านั้น (Restoristic implications and touristic abuse)

อย่างไรก็ตาม ผลงานที่ได้จากการศึกษาในค่านนี้ของแต่ละท่านต่างก็ประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม และทรงคุณค่าที่น่าสนใจ งานชิ้นที่เด่นที่สุดและเป็นการเริ่มแรกรวบรวมข้อมูลชนคดีไว้ในเล่มเดียวกันคืองานของ อ. ไพรด เลิศพิริยภมร^{๒๒} ส่วนงานอื่น ๆ ที่เด่น ๆ แต่เผยแพร่กระจุกกระจายในรูปของบทความ และรวมอยู่กับงานชนิดอื่น ๆ มีอยู่อย่างมากมายจนไม่สามารถจะเลือกมากล่าวได้

แขนงหนึ่งของคติชนวิทยาที่ถูกหยิบยกออกมาศึกษาเป็นพิเศษและได้วิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์กับคนในสังคมลานนาไทย ทั้งในค่านเศรษฐกิจ ระเบียบสังคม และวัฒนธรรม ได้แก่การศึกษาเกี่ยวกับสถาบันคฤมาลลนาไทยของ อ. อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และคณะ^{๒๓} และการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้านลานนา ของ อ. วัจนะ วัจนาทันธุ์ และคณะ^{๒๔} โดยเฉพาะเล่มหลังนี้มีการวิเคราะห์ผลกระทบของวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียวกับวัฒนธรรมการกินข้าวเจ้าที่มีต่อค่านิยมของคนลานนา และต่อศิลปหัตถกรรม อย่างน่าสนใจมาก^{๒๕}

^{๒๑} ดูตัวอย่างแนวคิดเช่นนี้ใน มณี พยอมยงค์, "ของดีในลานนาไทย", วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๑:๑ (ม.ค. - มี.ค. ๒๕๑๓), หน้า ๗๑ - ๗๖.

^{๒๒} ไพรด เลิศพิริยภมร, คติชาวบ้านลานนาไทย, พิมพ์ครั้งแรก, (เชียงใหม่:วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๐๕).

^{๒๓} อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, ฤทัย ใจจงรัก, เรือนไทยเดิม, (พระนคร:สยามสมาคม, ๒๕๐๕)
 วิวัฒน์ เหมียพันธ์ุ (เรื่อง), อนุวิทย์ เจริญศุกกุล (ภาพ), "ประเพณีการปลูกบ้านของลานนา", เมืองโบราณ, ๘:๒ (ม.ค. - มี.ค. ๒๕๒๑), หน้า ๑๗ - ๓๐.

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, วิวัฒน์ เหมียพันธ์ุ, สถาบันคฤมาลลนา, (พระนคร:โรงพิมพ์สตรีสาร, ๒๕๒๓).

^{๒๔} วัจนะ วัจนาทันธุ์ และคณะ, งานวิจัยศิลปะพื้นบ้านลานนา, (เชียงใหม่:คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๑)

^{๒๕} มีการแยกเฉพาะตอนนี้ออกพิมพ์เผยแพร่ใน วารสาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

ถ้าจะกล่าวถึงการศึกษาค่านิยมธรรมประเพณีแล้ว โดยมากมักจะเข้าใจกันว่าเป็นการศึกษาเรื่องของ ประเพณีพิธีกรรม (Rites) เท่านั้น ถ้าเห็นหนังสือที่ถึงชื่อว่าเป็นนามานักก็เชื่อได้ว่าเห็นหนังสือที่รวบรวม พิธีกรรมของลานนาเอาไว้ ทั้งพิธีกรรมส่วนบุคคล พิธีกรรมส่วนรวม ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมทางศาสนาหรืออื่น ๆ และมีข้อสังเกตว่า หนังสือประเภทนี้มักจะเป็นการเรียบเรียงเพื่อให้ใช้เป็นคู่มือประกอบพิธีกรรมในลักษณะต่าง ๆ โดยมักเลือกหรือรวบรวมมาจากของเก่าที่จารึกไว้ในสมุดไทยหรือใบลาน และส่วนมากได้รวบรวมเอาประสบการณ์ จากการใช้พบเห็นหรือจากการที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเอง เข้าไว้ด้วยกันด้วย หนังสือประเภทนี้มีมากกว่าประเภท ที่เรียบเรียงขึ้นโดยการศึกษาด้วยการสังเกต และมักมีอิทธิพลต่อการควบคุมให้การประกอบพิธีกรรมของคณานนา ในท้องถิ่นต่าง ๆ ปัจจุบัน เป็นไปคล้ายระเบียบแบบแผนที่คล้ายกันอย่างมากที่ไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งเป็นปัญหาต่อการศึกษา หาพิธีกรรมที่เป็นของท้องถิ่นนั้นจริง ๆ อยู่มากพอสมควร^{๒๗} ส่วนหนังสือที่เรียบเรียงจากการสังเกตนั้น เนื่องจาก มีอยู่น้อยจึงมีอิทธิพลต่อการอ้างอิงของนักมานุษยวิทยาต่าง ๆ มาก แม้จะมีคุณภาพที่ไม่ดีนักก็ตาม^{๒๘}

ในการศึกษาค่านศาสนาของลานนา ผู้ที่ท้าวอย่างจริงจังเป็นชาวต่างประเทศ เช่น อ. โคนัลด์ เค. สแวงเรอร์ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นาพทอลในลานนา และ อ. ชาร์ลส์ เอฟ. กายส์ มุ่งศึกษาเพื่อที่จะทราบตัว กำหนดพฤติกรรมของคนทีเรียกว่าโลกทัศน์ค่านความศักดิ์สิทธิ์ (Holistic World Views) ความเหมือนกันของ ทานทั้งสองนี้อย่างหนึ่งก็คือ ท่านเชื่อว่าศาสนาพทอลในลานนาเป็นแบบนิกายเถรวาท

เนื่องจากผลงานการศึกษาของชาวต่างประเทศที่จะยกมากล่าวต่อไปนี้ เป็นผลงานที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ ผู้เขียนจึงใคร่ขอถือโอกาสเสริมหรือแทรกทัศนะของผู้เขียนเองในส่วนที่ขนานกันกับทัศนะของนักคิดนักเขียนที่ยกผลงานมา กล่าวประกอบกันไป เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพได้กว้างและมากขึ้น^{๒๙}

อาจจะเป็เพราะความมรน้อยของผู้เขียนเองที่ทำให้เคลงใจว่า ผลงานของท่านชาวต่างประเทศเหล่านี้ จะบรรลุเป้าหมายที่แท้จริงหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะช่วยให้เข้าใจสังคมของลานนาตามต้องการหรือไม่

ตัวอย่างเช่น งานเขียนของ อ. สแวงเรอร์ ที่เกี่ยวกับบทบาทและพฤติกรรมของอาจารย์วัคของลานนา (Buddhist Layman)^{๓๐} ท่านได้ศึกษาโดยใช้ อ. สิงมะ วรรณสัย ปราชญ์ทางลานนาที่มีชื่อเสียงที่สุดท่านหนึ่ง เป็นแบบฉบับ (Typical Model) ผู้เขียนเห็นว่า ท่าน อ. สิงมะ ทรงคุณประเสริฐกว่าอาจารย์วัคโดยทั่วไป จึงน่าจะเป็นแบบพิเศษ (Exceptional Model) มากกว่าที่จะใช้เป็นตัวแทนของอาจารย์วัคลานนาได้

^{๒๗} ตัวอย่างเช่น ทนานเตจา (สงวน โชติสุขรัตน์), ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรมต่าง ๆ, (เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๔). อาจารย์หนานอินทร์ อินทปัญโญ, ประเพณีภาคเหนือฉบับดั้งเดิม, (ลำปาง: ลำปางสังฆภัณฑ์, ๒๕...), และ ญาณรังษี (นามแฝง), ตำราแผนโบราณพื้นเมือง, (เชียงใหม่: ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๔).

*** ไปรคกุเชิงอรรด ๒๘ - ๓๐ ในหน้าต่อไป.

อีกงานหนึ่งของ อ.สวเออร์ ที่เกี่ยวกับสังคมลานนาไทยก็งานที่ท่านเขียนร่วมกับ อ.สมหมาย เปรมจิตต์ ว่าด้วยความสัมพันธ์ของศาสนากับระเบียบทางการเมืองในภาคเหนือของไทย (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖)^{๓๑} โดยศึกษาจากตำนานต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วแบ่งสมัยตามช่วงรัชกาลต่าง ๆ ของกษัตริย์ลานนา ผู้เขียนก็ยังเกิดความสงสัยอีกว่าทั้งสองท่านทำได้อย่างไร ในเมื่อเป็นการศึกษาจากตำนานที่ยังไม่มีใครกล้ารับรองว่าเชื่อถือได้ โดยเฉพาะเมื่อคนที่เขียนตำนานเป็นคนของศาสนา จะเขียนเข้าข้างตัวเองหรือสร้างสรริทธิทำให้แก่ตัวเองอย่างไรก็ได้^{๓๒} ซึ่งในที่สุดของบทความ ท่านทั้งสองก็สรุปว่า นิตินของความสัมพันธ์ที่ได้เห็นจากตำนานเป็นเพียงแบบของอุดมคติโดยไม่มองว่าเป็นอุดมคติของใคร การเมือง หรือศาสนา หรือของท่านทั้งสองเอง และสรุปอีกว่า ผลประโยชน์อันหนึ่งมีพึงได้จากการศึกษาเช่นนี้ คงจะช่วยให้เห็นประวัติศาสตร์ทစ်และปัญหาของการสร้างเสริมความศรัทธาความเชื่อแก่ศาสนาและการเมืองได้พอสมควร

^{๓๑} ที่เกินที่สุดคือ สงวน โชติสุวรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์, ๒๕๐๕). และมีอยู่ส่วนหนึ่งใน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ๓๐ ชาติในเชียงราย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑ - ๕๕.

^{๓๒} ผู้เขียนตระหนักดีว่า การอ้างอิงหลักฐานต่าง ๆ ประกอบทัศนะของผู้เขียนเป็นสิ่งจำเป็นมาก แต่ว่าทำไม่ได้ในโอกาสนี้ ถ้าผู้อ่านต้องการทราบหลักฐานดังกล่าว ผู้เขียนพร้อมที่จะแสดงให้ดูทุกอย่างที่ใดกล่าวไปในที่นี้

^{๓๐} พิมพ์ในสยามสมาคม ผู้เขียนเสียใจมากที่อ้างอิงรายละเอียดไม่ได้ในโอกาสนี้เพราะของบทความที่ อ.สวเออร์ กรุณาให้ผู้เขียน มีเพื่อนยืมไปอ่าน

^{๓๑} Donald K. Swearer and Sommai Premchit, "The Relationship Between the Religions and Political Orders in Northern Thailand (14-16th Centuries)", in Bardwell I. Smith, (ed.), Religion and Legitimation of Power In Thailand, Laos and Burma, (Pennsylvania: Anima Books, 1978), pp.20-33.

^{๓๒} มีตำนานลานนาไทยหลายเรื่อง อ้างว่ากษัตริย์ของลานนาหลายพระองค์ แม้จะเป็นกษัตริย์ในยกก่อนที่บทความนี้เริ่มวิเคราะห์ (เริ่มที่สมัยพระเจ้ากือนา ถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว) เช่น พระเจ้ามังราย พระองค์ทรงประสบความสำเร็จเพราะอำนาจของพระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพุทธ.

งานเขียนของ อ.คายนัส เกี่ยวกับศาสนามีอยู่มากมาย ที่เป็นเล่มก็มี แต่ผู้เขียนขออนุญาตยกมาสัก ๒ เรื่อง เฉพาะที่ผู้เขียนมีความสงสัยมาก ๆ คือเรื่องแรก เกี่ยวกับศาสนาและนโยบายรวมชาติของ ร.๕^{๓๓} โดยกล่าวถึงความขัดแย้งของคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการออก พ.ร.บ.คณะสงฆ์แต่ละฉบับ (๒๔๔๕ และ ๒๔๔๘) ฉบับแรกได้ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในลานนา หลังจากประกาศใช้เมื่อ ๒๔๕๓ โดยมีกรณีของครูบาศรีวิชัยซึ่งเกินขีดที่สภามณฑลเป็นตัวอย่างการวิเคราะห์ การวิเคราะห์ตอนหนึ่งของ อ.คายนัส ได้ทำให้ผู้เขียนรู้สึกเสียดาย ที่ท่านไม่ได้บอกให้ชัดจริง ๆ ว่า ศาสนาพุทธนิกายที่ท่านเรียกว่านิกายยวนนั้น เป็นอย่างไร ยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบันหรือไม่ มีลักษณะสำคัญที่สอดคล้องกับสภาพของสังคมสมัยนั้นอย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นภาพของโลกทัศน์ชาวลานนาได้ชัดขึ้น และจะได้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กับความขัดแย้งครั้งนั้นอย่างไร เพราะคนที่ให้ภาพครูบาศรีวิชัยในแง่ลบก็มีอยู่ไม่น้อย และน่าจะบอกได้ว่า ครูบาศรีวิชัยมีความขัดแย้งกับส่วนกลางเท่านั้น หรือกับคนในระดับอื่น ๆ ในเชียงใหม่ลำพูนเองด้วย แต่อย่างไรก็ตาม บทความความหนักนี้ก็ได้ให้ภาพรวม ๆ ของสภาพสังคมสมัยนั้นได้ก็พอสมควร

อีกบทความหนึ่งของ อ.คายนัส ที่ผู้เขียนอ่านแล้วรู้สึกเสียดาย^{๓๔} คือบทความที่ อ.คายนัส เขียนร่วมกับท่าน เจ้าคณะอำเภอแม่สะเรียง เรื่องอานิสงส์เสียดศพ^{๓๕} โดย อ.คายนัสเป็นผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษและเพิ่มการวิเคราะห์อีกเล็กน้อย เรื่องนี้กล่าวถึงโครงสร้างต่าง ๆ ของพิธีกรรมการทำศพของชาวลานนา แล้วอธิบายความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของพิธีโดยลากเข้าหาความหมายในพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ พอถึงตอนที่กล่าวถึงเรื่องของ "ตุ่งเหล็กตุ่งทอง" อ.คายนัสได้แปลคำว่า "ทอง" ในชาวลานนาเป็น "gold" เสีย แทนที่จะแปลตามความหมายจริง ๆ ว่า "brass" หรือ "copper mixed with other metals" (gold ในลานนาเรียกว่า "คำ") ถ้าไม่เช่นนั้นคงจะได้เห็น อ.คายนัส จับเอามาวิเคราะห์กับตุ่งอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ในพิธีศพของคนชั้นสูงคือ "ตุ่งเงินตุ่งคำ" แล้วผู้เขียนและผู้อ่านท่านอื่น ๆ ก็คงอ่านได้สนุกกว่าเดิมอีกไม่น้อย

^{๓๓} Charles F. Keyes, "Buddhism and National Integration Thailand", The Journal of Asian Study, xxx:3 (May 1971), pp.551-568.

^{๓๔} ได้โปรดอย่าเข้าใจเจตนาของผู้เขียนผิดว่าพยายามเลือกเอาแต่บทความที่ผู้เขียนอยากจะจับผิดมากจากผู้เขียนเพียงแต่เลือกเอาบทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับลานนาตามแนวที่ผู้เขียนได้วางไว้แต่ต้นแล้วมากที่สุดเป็นหลักการเลือก และแสดงทัศนะเสริมแต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของความสนใจของผู้เขียนเท่านั้น

^{๓๕} ต้องขออภัยอีกครั้งหนึ่งที่อ้างอิงชื่อและที่มาไม่ได้ เพราะผู้เขียนบันทึกย่อไว้เป็นภาษาไทยแบบ (มัก) ง่ายแล้วคิดจะหาชื่อหนังสือท่านเจ้าคณะ ฯ ภายหลัง บทความภาษาอังกฤษของ อ.คายนัส บทนี้ ผู้เขียนยืมอ่านจาก อ.สมหมาย เปรมจิตต์ เมื่อประมาณปลายปี ๒๕๒๒ เป็นเอกสารอักษราซึ่งเป็นที่ อ.คายนัส ขอบใจในการเผยแพร่ข้อเขียน ไม่ทราบว่าได้พิมพ์ที่ไหนแล้วหรือยัง มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่เรื่องหนึ่งแต่ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน คือ "Tug-of-War for Merit: Cremation of a Senior Monk", J.S.S., xxiii: (1975), pp.44-62.

ส่วนที่วาทันว่าศาสนาพุทธในลานานาเป็นแบบเถรวาท หรือตั้งทางศีล นั้น ผู้เขียนไม่แน่ใจ เพราะจากการอ่านไบเบิลและสมุคช้อยจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับคำสอนและพิธีกรรมในศาสนาคริสต์ชาวบ้านทั่วไป แม้แต่ที่เพิ่งจะเขียนขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ แทบทุกฉบับได้เน้นให้เห็นว่า ศาสนาพุทธในลานานามีลักษณะที่ได้อิทธิพลจากฮินดูสูงมาก เช่นมีการพูดถึงนิพพานว่าเป็น "เมืองมิ่ง" หรือ "เมืองแก้ว" (สวรรค์ในทัศนะฮินดู) พูดถึงกุศลของการบำเพ็ญทานในรูปของวัตถุธรรม ฯลฯ ซึ่งขัดกับหลักของเถรวาทมาก นอกจากว่าจะมีการนิยามคำว่าเถรวาทสำหรับรับกับลักษณะนี้ ความจริงแบบเถรวาทในลานานาจะเป็นเหมือนกับเถรวาททั่ว ๆ ไปในถิ่นอื่น ๆ ทั่วๆ ไป ก็เป็นแบบของปัญญาชนชั้นสูงกลุ่มน้อยในสังคมเท่านั้น

คำถามการศึกษาเกี่ยวกับโลกทัศน์ของไทยลานานาโดยตรงนั้น ก็มีผู้ศึกษาตามแนวการศึกษาปรัชญาแบบยุโรปท่านหนึ่ง คือ อ.สิทธิ์ บุตรอินทร์^{๓๒} ท่านกล่าวว่า "เป็นงานวิจัยทางปรัชญาซึ่งใช้ทั้งการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนาม เพื่อหาระบบที่ชาวไทยลานานายึดถือ เป็นแบบฉบับปรัชญาแห่งโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตร่วมกันแบบชาวไทยลานานา"^{๓๓} แต่จากข้อสังเกตของผู้เขียน เห็นว่า อ.สิทธิ์ ได้เลือกเอาแต่โลกทัศน์ของชาวลานานาในแง่ที่เป็นอนุคมคติของปัญญาชนลานานากลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เพราะข้อมูลส่วนใหญ่ท่านได้จากเอกสาร แม้จะเป็นวิจัยสนาม ท่านก็เลือกสัมภาษณ์คนที่เป็นตัวแทนของปัญญาชนกลุ่มนั้นเท่านั้น ซึ่งก็ไม่มีหลักฐานหรือข้อบ่งชี้ว่าปัญญาชนกลุ่มนั้นเป็นผู้นำทางปัญญาของชนลานานาโดยส่วนรวมหรือไม่ โลกทัศน์บางอย่างที่ อ.สิทธิ์ สรุบบังใจไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ เช่นที่สรุปว่า "ชาวลานานายังเชื่อต่อไปว่า อวิชาเป็นตัวสร้างสมให้มนุษย์มีสภาวะกตัญญูและเสียสละการมีชีวิตของเขาภายใต้กฎแห่งกรรม และวิญญูสงสาร"^{๓๔} ที่ท่านสรุปเช่นนั้นก็เพราะได้ข้อมูลจากกล่าวเรียกขวัญนาคซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยพระยาปัญญาพิศชาจารย์ (พื้น) ลักษณะการใช้ข้อมูลเช่นนี้ให้เห็นอยู่ทั่วไปในหนังสือของอ.สิทธิ์^{๓๕} กล่าวโดยสรุปก็คือผู้เขียนไม่สามารถจะใช้โลกทัศน์ที่อ.สิทธิ์สรุปมาอธิบายความสงสัยของบางคนเกี่ยวกับความลึกลับ ความเชื่อที่ขง เกรงจิตสหายบางองค์บางองค์ชาวลานานาโดยทั่วไปได้^{๓๖}

^{๓๒} สิทธิ์ บุตรอินทร์, โลกทัศน์ชาวไทยลานานา, (เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๓๓).

^{๓๓} เพิ่งอ้าง, หน้า ๒-๗. (สรุปความโดยผู้เขียน).

^{๓๔} อ้างแล้ว, หน้า ๔๕.

^{๓๕} โดยมากก็จากวรรณคดีคลาสสิกของลานานา และหนังสือที่เกือบจะเป็นเรื่องกบฏกรรม ข้อความที่เก็บจากลานานาส่วนมากในหนังสือเล่มนี้พิมพ์ผิดและคลาดเคลื่อน

^{๓๖} ผู้เขียนเคยเขียนบทความแสดงความสงสัยเช่นนี้ไว้อย่างน้อย ๒ บทความ คือ "ความเชื่อของชาวนา", วารสารทองกวาวฉบับชาวนา, (ธ.ค. ๒๕๑๕), หน้า ๑๒-๑๕. และ "ปัญหาโภชนาการกับสติปัญญา", วิทยาสาร, ๒๓:๓๑ (๑๕ ต.ค. ๒๕๑๕), หน้า ๑๓, ๑๖.

การศึกษาสังคมลานนาในลักษณะที่ใกล้เคียงกับการศึกษาเรื่องโลกทัศน์ที่น่าจะนำมาถ่วงดุลถึงอีกก็คือ ผลการเขียนของ อ. สนิท สัมภักการ^{๕๑} อ. สนิท ได้ใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาหลายทฤษฎีในการศึกษา แต่ไม่ชัดเจนว่า อ. สนิท ใช้วิธีการศึกษาอย่างไร ถ้าจะให้สังเกตเองผู้เขียนก็สังเกตเห็นได้ว่า อ. สนิท ได้มองสังคมลานนาอย่างผิวเผินเท่านั้น เพราะเมื่อสรุปแนวความคิดเรื่องสายวัฒนธรรมของ Morris Opler แล้ว ผู้เขียนเห็นว่ายังเป็นแบบอคติและโรแมนติกอยู่มาก เช่น อ. สนิท กล่าว ว่า ชาวลานนานิยมความงามของบุคคล มีความอ่อนน้อมต่อตนเองเพื่อผู้อื่น นิยมสร้างสรรค์ เชื้อพืงผู้รู้และมีอำนาจ เก่งในศาสนา ไม่นิยมความรุนแรง ฯลฯ

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีค่านิยมพิธีกรรมของลานนาโดยนักมานุษยวิทยาก็มีอยู่บ้างประปราย ผู้เขียนขอนำมาถ่วงดุลถึงสัก ๓ ท่าน ท่านแรกคือ อ. แอนดรูว์ เทอร์ตัน แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน ซึ่งเคยมาทำวิจัยในเขตเชียงราย และได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับสังคมไทยไว้หลายเรื่อง ที่เกี่ยวกับลานนาโดยเฉพาะคือเรื่อง "กลุ่มผู้สืบสกุลทางมารดาและการนับถือผีของไทยชนในภาคเหนือของประเทศไทย"^{๕๒} ท่านให้ข้อสังเกตว่าสังคมลานนามีลักษณะพิเศษอยู่อย่างหนึ่งคือผู้หญิงเป็นผู้สืบสกุล จากบรรพบุรุษ สกุลของแต่ละครอบครัวยึดเอง "ผีป๋าย" เป็นลัญจลักษณ์ เวลาแต่งงานฝ่ายชายจะต้องมานับถือ "ผีป๋าย" ของทางฝ่ายหญิง และมีการนับเครือญาติเกี่ยวกับกัยการนับถือผีป๋ายเกี่ยวกับ ซึ่งจะมีการร่วมกันเลี้ยงปีละครั้งที่บ้านของหญิงที่อาวุโสที่สุดในเครือญาตินั้น อ. เทอร์ตันยังได้วิเคราะห์ลักษณะ เช่นนี้ที่เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมอย่างน่าสนใจ

ส่วนบทความอีกบทหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากของ อ. เทอร์ตัน เรื่องการกลายรูปของโครงสร้างทางการเมืองและทางกฎหมายในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทยสมัยศตวรรษที่ ๒๐ นั้น ผู้เขียนเห็นว่าอยู่นอกขอบเขตของบทความนี้ เพราะเป็นการศึกษาสังคมลานนาในช่วงปัจจุบัน คือจาก พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๓ และจาก พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๕๑๓ แต่บทความนี้ก็ยังคงเป็นตัวอย่างที่ดีมากในเรื่องวิธีการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์และสังคม^{๕๓}

^{๕๑} สนิท สัมภักการ, "ลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมภาคเหนือ", ใน สนิท สัมภักการ (ม.ก.), สังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือประเทศไทย, (พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๑-๑๖.

^{๕๒} Andrew Turton, "Matrilineal Descent Groups and Spirit Cults of the Thai Yuan in Northern Thailand", J.S.S., 20:2 (1972), pp.217-56.

^{๕๓} _____, "Northern Thai Peasant Society: Twentieth-Century Transformations in Political and Rural Structures", The Journal of Peasant Studies, 3:3 (April 1976), pp.265-98.

อีกท่านหนึ่งคือ อ.นฤจร อธิธิจักรวิธ ได้เขียนบทความเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผีของชาวลานนา^{๔๔} อย่างเป็นระบบคล้ายสายตาของนักมานุษยวิทยา มีการวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับสังคมบ้างเล็กน้อย เช่น เรื่องของผีตะ ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวลานนาใช้สร้างความน่ารังเกียจให้แก่คนซึ่งมีความขัดแย้งกับตน เสียคยาว่า อ.นฤจร ยังไม่วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งนัก อาจจะเป็นเพราะข้อจำกัดของการเขียนบทความนี้ของท่านมีมาก โดยเฉพาะแนวของ หนังสือที่บทความนี้รวมพิมพ์อยู่

ท่านที่เอาจริงเอาจังกับการศึกษาค้นประเพณีพิธีกรรมลานนามากกว่าใคร ๆ เห็นจะได้แก่ อ.วิซาร์ค เควิส ซึ่งมีผู้กล่าวกันว่าท่านรู้ค่าเมืองดีกว่าคนเมืองจริง ๆ เป็นชาวอเมริกันแต่ปัจจุบันสอนที่ซิดนีย์ ออสเตรเลีย ท่านได้เข้ามาทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับพิธีกรรมลานนาที่จังหวัดน่าน^{๔๕} ท่านได้เขียนบทความเกี่ยวกับลานนาไว้หลายบท แม้แต่ตำราเรียนอ่าน เขียนอักษรลานนาสำหรับคนต่างประเทศ^{๔๖} ผู้เขียนขอนำมากล่าวถึงเรื่องหนึ่งคือ "ความออกคถัน และไม่ออกคถันต่อความหมายที่คลุมเครือของพิธีกรรมและตำนานอธิบายพิธีกรรมในภาคเหนือของไทย"^{๔๗} เป็นการศึกษา หาความสำคัญและความสัมพันธ์ของตำนานอธิบาย (Myth - ยังไม่มีคำไทยที่ เหมาะสม) โดยใช้ทฤษฎีของนักมานุษยวิทยา สังคมวิทยาของท่าน เช่น Malinowski (Malinowskian functionalism), Lévi - Strauss แต่ไม่ได้ดึงเข้าหาความสัมพันธ์กับสังคมเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ Malinowski กล่าวว่า Myths มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างของสังคม และไม่สามารถจะแยกออกจากเนื้อหา (contexts) ของสังคมและพิธีกรรมได้^{๔๘} กล่าวโดยสรุปก็คืองานของท่านนี้ยังอยู่ในแบบของการศึกษาคติชนวิทยาโดยทั่วไปนั่นเอง

^{๔๔} นฤจร อธิธิจักรวิธ, " ความเชื่อในผีสังเวชนันต์ของชาวลานนาไทยในภาคเหนือ", ใน พุทธศาสนาในลานนาไทย, การประชุมใหญ่สมัยที่ 13 องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก 24-29 พ.ย.2523,

^{๔๕} ผู้เขียนทราบข่าวมาว่าปัจจุบันสำนักพิมพ์แห่งหนึ่งในอังกฤษกำลังจัดพิมพ์อยู่ โดยท่านปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ของท่านเองให้มีความหนาแน่นลง เนื่องจากของเดิมมีความหนาแน่นมาก หนังสือจึงพิมพ์เสร็จในปี

^{๔๖} Richard Davis, Northern Thai Reader, (Bangkok: The Siam Society, 197).

^{๔๗} _____, "Tolerance and Intolerance of Ambiguity in Northern Thai Myth and Ritual", *Ethnology*, xiii:1 (Jan. 1974), pp.1-24.

^{๔๘} Ibid, p.2.

44 (ต่อ) เสียงในม. (พิมพ์เบตกราวพิมพ์ 2523), หน้า 152-67.

นอกจากนี้แล้ว ผู้เขียนใคร่ขอแนะนำผลงานของนักมานุษยวิทยาท่านอื่น ๆ ที่ถึงแม้จะไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ
วัฒนธรรมประเพณีของลานนาโดยตรง แต่ก็กล่าวถึงวัฒนธรรมประเพณีของลานนาเอาไว้ในบทความบางบทหรือ
ในบางส่วนของบทความ เท่าที่พอจะทำให้ท่านผู้อ่านได้เห็นภาพของวัฒนธรรมลานนาค้นอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านสังคม
และเท่าที่ผู้เขียนสามารถจะทำได้

นักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับสังคมไทยอย่างจริงจังท่านหนึ่ง มีบทความมากมายเกี่ยวกับสังคมไทย
โดยเฉพาะทางลานนา คือ อ.กีฮาน วิจัยวรทีนี้ ผู้เขียนสอนอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย แหล่งศึกษาส่วนใหญ่
ของท่านอยู่ที่ อ.แม่แตง เชียงใหม่ ผู้เขียนขอยกมากล่าวถึงอีก ๕ บทความ

บทความชุดแรก อ.กีฮาน กล่าวถึงวัฒนธรรมการรวมกลุ่มของชาวลานนา ไว้ในบทความเรื่องเกี่ยวกับการ
ชลประทาน ๒ เรื่อง^{๔๘} เรื่องแรกเป็นการพรรณนาลักษณะการชลประทานของชาวบ้านลานนา ว่ามีการทำมาตั้งแต่
อดีตนานมาแล้วเท่าที่ประวัติศาสตร์จะบันทึกได้ ท่านนึกเปรียบเทียบว่าจะมีลักษณะของสังคมพลังน้ำตามทฤษฎีของ
Wittfogel (๑๙๕๗) หรือไม่ จากนั้นได้ศึกษาข้อมูลปัจจุบันและในภาคอื่น ๆ ประกอบเพื่อจะพิสูจน์ทฤษฎีนี้ในบทความ
ที่ ๒ ซึ่งท่านก็สรุปว่าในปัจจุบันเป็นมากกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต โดยได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคมเอาไว้
อย่างน่าสนใจ แต่ในการวิเคราะห์นั้น มีอยู่ตอนหนึ่งที่ผู้เขียนขอยกมาตั้งข้อสงสัย คือท่านกล่าวว่า การรวมกลุ่มใน
แบบร่วมกันทำเหมืองฝายหรือชลประทานทั้ง ๒ กลุ่มของชาวลานนาใน เป็นลักษณะการรวมกลุ่มเหมือนกับการรวมกลุ่มอื่น ๆ
ในสังคมลานนา เช่น กลุ่มฅาปนกิจ ฯลฯ ซึ่งท่านสรุปว่า เป็นการรวมกลุ่มเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติเท่านั้น ไม่มี
ผลกระทบไปถึงด้านอื่น ๆ ของสังคมเลย (Pragmatic Organization)^{๔๙} ทำให้เกิดความรู้สึกว่า ชาวลานนา
ไม่มีประเพณีการรวมกลุ่มกันจริงจัง ๆ เลย และอาจจะแยกถูกลากไปหาเรื่องสังคมโครงสร้างหลวมที่เคยยึดอาภรณ์ในอดีต^{๕๐}

^{๔๘} Gehan Wijeyewardene, "A Note on Irrigation and Agriculture in a North Thailand Village", in Elucidation Volumes on Southeast Asian Studies Presented to H.H. Prince Dhaninivat, (Bangkok : The Siam Society, 1965), pp.255-9. and "Hydraulic Society in Contemporary Thailand?", in Robert Ho & E.C. Chapman (eds.), Study of Contemporary Thailand, (Canberra: Australian National U. press, 1973), pp.89-110.

^{๕๐} ทฤษฎีนี้สรุปโดยย่อที่สุดว่า ในสังคมเกษตรกรรมที่ทองอาศัยน้ำเป็นปัจจัยเศรษฐกิจที่สำคัญ ถ้ามีใครสามารถควบคุมการชลประทานได้ ก็จะสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองได้

^{๔๙} ดูในบทความแรกตามเชิงอรรถที่ ๔๘ หน้า ๔๓.

^{๕๐} ทฤษฎีที่ว่าสังคมไทยมีโครงสร้างที่หลวม (Loose Structure) นี้ ว่ากันว่าเป็นเพราะแหล่งข้อมูลที่นักมานุษยวิทยากลุ่มที่ตั้งข้อสงสัยไม่ได้เป็นตัวแทนที่แท้จริงของสังคมไทยทั่วไป คือมีความแตกต่างกันเรื่องเชื้อชาติสังคมเป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหม่ และอยู่ไกลเมืองหลวง (หมู่บ้านบางบ้าน) ทฤษฎีนี้จึงสรุปขึ้นมาอย่างเข้าใจผิด และได้มีนักมานุษยวิทยารุ่นต่อมาหลายท่านพยายามพิสูจน์ว่าทฤษฎีนี้คืออย่างมีระบบของนักวิชาการ ผู้สนใจศึกษาเรื่องนี้อาจติดตามได้จากรายชื่อหนังสือและบทความในหน้า ๓-๕ ของบทความนี้.

ผู้เขียนขอแสดงความเชื่อของผู้เขียนว่า ถ้าจะวิเคราะห์ถึงมรดกการรวมกลุ่มจากประเพณีของลานนาแล้ว ชาวลานนามีกระบวนการรวมกลุ่มอย่างแน่นอนและซับซ้อนมาก คือ มีการนับถือผีบ้านผีเมืองเป็นตัวประสานในระดับครอบครัว และเครือญาติ มีการนับถือผีบ้านผีเมืองเป็นตัวประสานในระดับชุมชน มีการลักตามตัวที่พิเศษกว่าชนเผ่าอื่น ๆ (ลาว พงค้ำ) มีการไว้มรดกพิเศษจนจนเผ่าใกล้เคียงขนานนามว่า "ยวนหัวธาตุ" (ลื้อ - โยนโหวธาตุ - สี่ระเจกีย์) เป็นเอกลักษณ์ มีกระบวนการ "คำหัว" ซึ่งต้องทำทุกปีเป็นสื่อกระชับความสัมพันธ์ มีกระบวนการ "ฮอม" หรือ ลงขันช่วยเหลือในการทำพิธีกรรมสำคัญ ๆ เป็นเครื่องหมายของความร่วมใจ มีกระบวนการ "เอามือ" หรือ เปลี่ยนเวรกัน เป็นเครื่องหมายของความร่วมแรง เมื่อวัฒนธรรมของการจักกลุ่มเป็นเช่นนี้ ชาวลานนาจึงอาจไม่จำเป็นต้องจักตั้งองค์การอื่น ๆ อีกที่สายตาคะวันตกเห็นว่าเป็นกระบวนการกลุ่มที่แท้จริง^{๕๓}

นอกจากนี้ในบทความชุดเดียวกัน อ.กีฮานเห็นว่า "แก๋เหมื่อง" หรือหัวหน้าเหมื่องฝ่ายในชลประทานเดิมของลานนา เป็นตำแหน่งที่มีอำนาจต่อคนในสังคมน้อยนั้น ผู้เขียนเห็นว่าในทางตรงข้าม "แก๋เหมื่อง" เป็นผู้มีความอำนาจและอิทธิพลมากกว่า "แก๋บ้าน" หรือ หัวหน้าหมู่บ้าน แก๋เหมื่องครองอำนาจในลักษณะ "บุญคุณ" ซึ่งเป็นอำนาจเงี้ยวและมีอิทธิพลสูงมากในสังคมไทยทั่ว ๆ ไป จึงไม่น่าแปลกใจว่าเคยมีผู้สมัครรับ ส.ส. ในลานนาหลายท่านชนะการเลือกตั้งได้จากการเข้าถึง "แก๋เหมื่อง" อย่างไรก็ตาม "แก๋เหมื่อง" ในอดีตนั้นเป็นผู้ที่ได้รับความเลื่อมใสจากชาวบ้านมากกว่าเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมือง โดยเฉพาะจากผู้ที่มิฐานะเศรษฐกิจและมีคุณธรรมสูง

บทความอีกชุดหนึ่งของ อ.กีฮาน ว่าด้วยวัฒนธรรมการอุปถัมภ์ของชาวลานนา เป็นการแสดงทัศนะของท่านค่อนข้างชัดและบทความของ อ.เอ็ดเวิร์ด แวน รอย^{๕๔} ที่กล่าวว่า ระบบการมี "พ่อเลี้ยง" ในสังคมลานนาเป็นระบบ "ผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์" (Patron - Client) แต่ อ.กีฮานไม่เห็นด้วยกับการวิเคราะห์เรื่องพ่อเลี้ยงของ อ.รอย จากเชิงท้าว เพราะที่แม่แคงไม่เห็นมีอย่างนั้นทั้ง ๆ ที่อยู่ใกล้ ๆ กัน จึงแสดงทัศนะใน ๒ บทความดังกล่าว^{๕๕}

^{๕๓} ผู้เขียนตระหนักว่าการทศกัณฐ์ ๆ เช่นนี้ทำไม่ได้โดยนักวิชาการอาชีพ ซึ่งต้องอ้างอิงให้แน่นอนสำหรับพิสูจน์ความเชื่อของตนเอง ผู้เขียนไม่ใช่ "มืออาชีพ".

^{๕๔} ภาควิชาภาษาไทยส่วนหนึ่งได้ใน เอ็ดเวิร์ด แวน รอย, "เศรษฐกิจการท้าวเมียง", สุเทพ สุนทรภักดิ์, แปลใน สังคมและวัฒนธรรมลานนาไทย, (เชียงใหม่:คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๕๕} Gehan Wijeyewardene, "Review: Edward Van Roy, Economic System of Northern Thailand: Structure and Change, (Ithaca & London: Cornell U. Press, 1971)", J.S.S. 6:1 (Jan. 1972), pp. 124-7. ----- "A Note on Patron and Pau Liang", in Collected Articles in Memory of H.R.H. Prince Wan Waithayakorn. Kromamun Naradiph Bongsprabands. (Bangkok: Siam Society, 1976), pp. 245-9.

บทความแรกเป็นการวิจารณ์หนังสือของ อ. รอย บทความที่สองเป็นการวิจารณ์ บทความของ อ. รอย บทความแรกท่านแสดงทัศนะว่า ระบบพ่อเลี้ยง ที่ อ. รอยว่า โครงสร้างของสังคมลาวลานนามีผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์กันอยู่เป็นทอด ๆ แทบทุกคนเป็นทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ แต่มีผู้อุปถัมภ์บางคนเท่านั้นที่ได้เรียกว่า "พ่อเลี้ยง" อ. ก็ฮาน วิจารย์ไทยอาศัยทฤษฎีมานุษยวิทยาและประสบการณ์ของท่านในท้องถิ่นไม่เห็นด้วยในบทความแรก ส่วนบทความที่สองท่านก็แสดงทัศนะว่าไม่คอยจะเห็นด้วย แล้วหันไปเล่นกับคำว่า "พ่อเลี้ยง" โดยการวิเคราะห์หาที่มาทางภาษาศาสตร์อย่างสนุก และละเอียดคืบ ลงท้ายท่านได้นำคำนี้ไปเปรียบกับคำจีนคำหนึ่งคือ "เจ้าแก่" และสรุปว่าลักษณะของเจ้าแก่ในสังคมจีนกับพ่อเลี้ยงในสังคมไทยคล้ายกัน

ในทัศนะของผู้เขียน เห็นว่า เรื่องของพ่อเลี้ยงในสังคมลานนาไม่น่าจะเข้าใจยากถึงต้องเสียเวลามากขนาดนั้น บังเอิญว่า เรียงความของ อ. รอย มีพ่อเลี้ยงมากกว่าปรกติเท่านั้น และ อ. รอยก็อธิบายคำนี้มากกว่าธรรมดาเป็นที่น่าสนใจเกิน ความจริง "พ่อเลี้ยง"^{๕๖} ก็คือใครก็ได้ที่เป็นผู้ออกทุนให้ผู้อื่นดำเนินกิจการใดกิจการหนึ่งที่ตนเองมีส่วนร่วมด้วยอย่างใกล้ชิด เช่น ออกทุนให้ทำสวนเมี่ยง ทำไร่ยาสูบ ทำไร่นาและค้ายื่น ซ้อรถรับจ้างให้ขับ ฯลฯ แต่ถ้าวอกทุนแล้วตนเองไม่มีส่วนร่วมโดยมากไม่เรียกว่าพ่อเลี้ยง เช่นการให้กู้เฉย ๆ ไม่เรียกผู้ให้ว่าพ่อเลี้ยง อย่างไรก็ตามคำว่าพ่อเลี้ยงและแม่เลี้ยงในัจจุบันได้กลายเป็นความหมายไป เรียกคนที่ฐานะร่ำรวยบ้าง แต่จะนำไปเปรียบกับคำว่า เจ้าแก่นั้น ผู้เขียนยังไม่สนิทใจนัก เพราะมาจากระบบเศรษฐกิจคนละแบบ เจ้าแก่นักใช้เรียกเจ้าของร้าน เจ้าของโรงงาน ฯลฯ และเป็นคนละคำกับคำว่า "เจ้าแก่" ในพิธีกรรมบางพิธีกรรม เช่น แต่งงาน เพราะคำนี้เป็นคำไทยที่กร่อนจากคำว่า "ผู้เฒ่าผู้แก่" ที่เรียกนายทุนว่าพ่อเลี้ยง ก็มาจากระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบครอบครัวของสังคมลานนาตนเอง^{๕๗}

อ. ก็ฮาน ยังได้เขียนบทความเกี่ยวกับสังคมชนบทของลานนาไทยไว้อีกหลายเรื่อง โดยมากเป็นการบอกเล่าหรือพรรณนาในสายตาของนักมานุษยวิทยาเท่านั้น เคยเขียนเรื่องคำอุ้มว่าอุ้มสาวของชาวลานนาไว้ด้วย^{๕๘} โดยมีความผิดพลาดทางภาษาอยู่เล็กน้อย ซึ่งก็เป็นลักษณะธรรมดาของการค้นคว้าของชาวต่างประเทศโดยทั่วไป

^{๕๖} คำที่มีความหมายเช่นเดียวกับ "พ่อเลี้ยง" ของไทยกลาง ลานนาใช้ว่า "พ่อ่น้า"

^{๕๗} กุการอธิบายเรื่องวิวัฒนาการของครอบครัวเป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองได้ใน R.M. MacIver, The Web of Government, (New York: The Macmillan Company, 1965).

^{๕๘} Gehan Wijeyewardene, "The Language of Courtship in Chiang Mai", J.S.S., 56:1 (Jan. 1968), pp. 21-31.

เนื่องจากมีบทความและหนังสือในลักษณะนี้อยู่อีกเป็นจำนวนมาก และมักจะมีผู้กล่าวถึงไว้ในหลายแห่งแล้ว ผู้เขียนรู้สึกเหนื่อยที่จะไปกล่าวให้มากในที่นี้ เพราะวัตถุประสงค์ใหญ่ที่แท้จริงของการจะให้ข้อสังเกตในเรื่องของวิธีการศึกษาในคำนี้จะ เป็นไปด้วยกันหรือขนานกันกับความเป็นจริงของสังคม

การศึกษาสังคมลานนาที่มีผู้กล่าวถึงมากที่สุดและเป็นสังคมที่เกือบจะเป็นตัวแทนของสังคมลานนาปัจจุบันทั้งหมด คือการศึกษาจากหม้อดินหนองแฝก อ.สารภี เชียงใหม่ ที่ถูกศึกษาโดยนักมานุษยวิทยาอย่างน้อย ๓ ท่านด้วยกัน ในระยะเวลาถึง ๓ ช่วง^{๕๕} ท่านแรกเป็นผู้ศึกษาเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ในรอบปีของชาวบ้านบ้านคำตัน^{๕๖} ไปอย่างละเอียดถี่ถ้วน ลักษณะการพรรณนาแบบนักมานุษยวิทยา^{๖๐} โดยเน้นที่ความเชื่อทางศาสนาพุทธ ท่านที่ ๒ ศึกษาลักษณะโครงสร้างของสังคมในเชิงที่จะกำกับทฤษฎีโครงสร้างหลวม ท่านที่ ๓ ศึกษาเรื่องระบบครอบครัวและเครือญาติ อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมของสังคมลานนาที่กล่าวถึงในหนังสือ ๓ เล่มนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นวัฒนธรรมที่ค่อนข้างใหม่ในหมู่บ้านที่ค่อนข้างเจริญ จึงขอไม่นำมากล่าวในที่นี้

งานที่น่าสนใจตามแนวของบทความนี้ เห็นจะได้แก่งานของท่านผู้ที่เคยวิจารณ์ทฤษฎีการศึกษาของผู้อื่น ซึ่งผู้เขียนนำมากล่าวแล้ว คือ อ.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ท่านผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม งานเด่นของท่านจึงเป็นงานเกี่ยวกับการศึกษาสภาพสังคมในประวัติศาสตร์ และเป็นประวัติศาสตร์แนววิถุนิยม^{๖๑} ซึ่งเป็นแนวใหม่และเพิ่งจะนำเข้ามาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ลานนาเมื่อไม่นานมานี้

งานแรกที่คุณเขียนอยากนำมากล่าวในที่นี้เป็นวิทยานิพนธ์ของท่านเกี่ยวกับการวิเคราะห์ลักษณะการเขียนตำนานลานนาไทยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และ ๑๖^{๖๒} โดยเลือกเอาตำนานที่พิมพ์เผยแพร่แล้วอย่างกว้างขวางที่เชื่อกันว่าเขียนขึ้นร่วมสมัยกันมาเป็นตัวอย่างอยู่ ๔ ตำนาน แล้ววิเคราะห์คุณภาพของลักษณะสังคมลานนาในสมัยนั้น สิ่งหนึ่งที่ อ.อานันท์ พบและวิเคราะห์อย่างละเอียดก็คือความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนิกายเก่ากับนิกายใหม่ที่เพิ่งนำเข้ามาจาก

^{๕๕} Konrad Kingshill, Kudaeng : The Red Tomb, (Chiang Mai: The Prince Royal's College, 1960). / Structural Significance of Women, (Berkeley: U. of Calif. Press, 1977).

Jack M. Potter, Thai Peasant Social Structure, (Chicago: U. of Chicago Press, 1976). Sulamith Heins Potter, Family Life in a Northern Thai Village: A Study in the

^{๖๐} ซึ่งแน่นอนว่าต่างจากสาขาของนักทองเหลืองหรือโบราณคดี. มีภาษาไทยอยู่ส่วนหนึ่งใน คอนราด คิงส์ฮิลล์, "คติเวีรประการของกู่แดง", สุเทพ สุนทรเกสัช แปล, ใน สุเทพ สุนทรเกสัช (บ.ก.), เล่มเดียวกับ ๕๕.

^{๖๑} มีปรัชญาโดยสรุปที่กล่าวว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ย่อมเนื่องมาจากการกระทบกันของความขัดแย้งในลักษณะดิวาลี (วิภาษวิธี) ซึ่งเป็นตัวทำให้เกิดแรงปฏิกิริยาสำหรับการเปลี่ยนแปลง

^{๖๒} Anan Ganjapan, "Early Lan Na Thai Historiography : An Analysis of the 15th and 16th Century Chronicles." Unpublished M.A. Thesis, (Cornell U. 1976).

ลังกา และทำให้มีการเขียนตำนานอย่างเข้าข้างกรเข้าข้างมัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากตำนานทำให้ข้อจำกัดในการศึกษาถึงสภาพของสังคมชาวบ้านลานนาที่แท้จริง ลักษณะการศึกษาของท่านจึงหนักไปในทางเล่นกับทฤษฎี

อีกงานหนึ่งของท่านคือการพยายามศึกษาประวัติศาสตร์การไร้แรงงานของกนในสังคมลานนาไทย^{๒๓} แต่เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องข้อมูลทางประวัติศาสตร์ลานนาซึ่งมีอยู่มาก ทำให้บทความนี้ค่อนข้างหนักไปในการเล่นกับทฤษฎีอีกเหมือนกัน ทำให้ลักษณะของทฤษฎีกับเนื้อหาไม่สัมพันธ์กัน ถ้าจะเปรียบทฤษฎีเป็นรองเท้าแบบที่ขอบเปรียบกับรองเท้านั้นก็เปรียบเท้าและที่สามารที่จะใส่ได้แม้จะหลวมหรือคับ โดยไม่จำเป็นจะต้องเดินเท้าหรือค้ำรองเท้า

งานที่เล่นกับทฤษฎีอีกงานหนึ่งแต่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์สังคมมาก และวิเคราะห์โครงสร้างสังคมลานนาในล้านนครุกิจและการเมืองไว้ค่อนข้างดี คืองานของ อ.อันซิล แรมเซย์^{๒๔} ท่านนี้ได้ออกเอากรณีศึกษาต่าง ๆ ในลานนามาวิเคราะห์ที่จะเป็นไปตามทฤษฎีการเมืองของนักรัฐศาสตร์คนสำคัญ ๆ ซึ่งแน่นอนว่าการศึกษาแบบนี้ย่อมทำให้มองข้ามลักษณะสำคัญของความเป็นไปในสังคมที่แท้จริงไปบ้าง โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมประเพณีที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่ในบทความนี้ อนึ่ง การที่จะออกเสาะหาข้อมูลจริง ๆ สำหรับบทความนี้ของท่านนั้นอยู่ในช่วงที่มีความตึงเครียดทางการเมืองสูง เสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาทางการเมืองมาก^{๒๕} ซึ่งอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ท่านไม่ได้วิเคราะห์ในลักษณะที่ลึกซึ้งกว่านี้

งานสุดท้ายที่จะนำมากล่าวก่อนขึ้นรตมาเขียนใหม่ คงจะไล่แก่ งานของ อ.ฉลากชาย รมิตานนท์ ท่านได้เขียนพวกถึงถึงวัฒนธรรมประเพณีลานนาเอาไว้เล็กน้อยในเรื่องที่เกี่ยวกับจิตสำนึกของคนลานนาที่สัมพันธ์กับความยากจน^{๒๖}

^{๒๓} อานันท์ กาญจนพันธุ์, "แรงงานในประวัติศาสตร์ลานนาไทย", สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๓:๑ (เม.ย.-ก.ย. ๒๕๒๖), หน้า ๑ - ๕ และ ๘๖ - ๑๑๑.

^{๒๔} Ansil Ramsay, "Modernization and Reactionary Rebellions in Northern Siam", The Journal of Asian Study, xxxvii:2 (Feb. 1979), pp.283-97.

^{๒๕} งานนี้มีต้นร่างแจกกันอ่านในปี ๒๕๒๐ และต่อมาได้แก้ไขปรับปรุงพิมพ์ในปี ๒๕๒๖. มีข้อสังเกตอีกนิดหน่อยว่าสมัยเป็นต้นร่างแจกกันอ่านนั้นไม่ลงชื่อผู้เขียน. (อะไรคืออิสระภาพทางวิชาการในบ้านเรา ?).

^{๒๖} ฉลากชาย รมิตานนท์, "ระบบจิตสำนึกกับความยากจนในชนบทไทย", สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๔:๑ (เม.ย.-ก.ย. ๒๕๒๓), หน้า ๒๔ - ๔๖.

ท่านผู้ใด เล่นกับทฤษฎี เป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกัน โดยเนื้อหาทางสภาพสังคมที่แท้จริงนั้น ได้ถูกนำมาจัดให้เข้ากับทฤษฎี อย่างค่อนข้างหลวม และยอมรับว่าท่านเองก็ถูกจำกัดความรู้ต่อแนวการวิเคราะห์ระบบจิตสำนึกแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (หน้า ๙๓) ผู้เขียนขอไม่กล่าวถึงการอ้างถึงทฤษฎีต่าง ๆ ของท่านในบทความนี้จนก่อนข้างจะแก้จัด แต่อยากจะได้ข้อสังเกตเล็กน้อยกับการจัดการวางวิเคราะห์ของประกอบระบบความเชื่อของสังคมไทย (หน้า ๙๕-๙๖) โดยที่ท่านอ้างว่าท่านได้แบบการจับนี้มาด้วยการสรุปจากความคิดของนักมานุษยวิทยาหลายต่อหลายท่านนั้น ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่าการที่จะนำเอาเรื่องความเชื่อในเรื่องโชคเคราะห์และการทำนายอนาคตไปไว้ในข้อสังเกตนี้ถือว่ามีวิญญานนั้น น่าจะต้องคิดใหม่และอธิบายใหม่มากกว่านี้

เรื่องความเชื่อทางโหราศาสตร์ของคนในสังคมไทย น่าจะได้รับการศึกษาและวิเคราะห์รวมทั้งการจับเข้าในกลุ่มความละเอียดและสนใจมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนมากนักมานุษยวิทยาและคนทั่วไปมักจะมีอคติต่อเรื่องนี้ด้วยความคิดว่า "หัวสมัยใหม่" หรือ "หัววิทยาศาสตร์" แล้วตัดสินเรื่องโหราศาสตร์ด้วยความมักง่ายว่า "งมงายไร้สาระ" แล้วจับเข้าอยู่ในเรื่องของการนับถือผีวิญญาณไปเสีย

ผู้เขียนเห็นว่าเรื่องของโหราศาสตร์น่าจะมาศึกษาวิเคราะห์จริง ๆ แล้ว จะเห็นโลกทัศน์และจิตสำนึกของคนอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าที่จะศึกษาจากศาสนาใด ๆ ด้วยซ้ำ โหราศาสตร์จักประเภทของคนในสังคม ทั้งเรื่องของรูปประติมากรรม อุนนิลยิโจอ รววมั้งฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเอาไว้เป็นกลุ่ม ๆ อย่างน่าสนใจ และให้ทัศนะทั้งทางบวกและทางลบต่อกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ รวมถึงให้ภาพของความหวังของคนเอาไว้ ฯลฯ เป็นเรื่องยากที่จะพูดถึงวิชาที่ยิ่งใหญ่ในเวลานี้ในเวลานี้ ถ้าจะให้ผู้เขียนสรุปก็คงต้องว่ายาวกว่าปรกติ คือเป็นศาสตร์ที่รวบรวมเอาประวัติศาสตร์สังคมและบุคคลของมนุษย์ ความรู้ทางวิทยาการใหม่ ๆ ความรู้ทางจิตวิทยาสังคมและบุคคล ความรู้ทางการประยุกต์วิทยา ความรู้ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่รวมอยู่ในวิชานี้ ว่ากันว่าพวกโหรา เก็บสถิติจากพฤติกรรมของมนุษย์จำนวนมหาศาล ขนาดกองกระดูก骸เขา นักคิดคนสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ก็ทุ่มเทกำลังสมองให้กับศาสตร์นี้อย่างเต็มที่ เป็นจำนวนนับไม่ถ้วน และโหราศาสตร์มีความสำคัญต่อบุคคลทุกระดับทุกแขนง แม้แต่การสร้างบ้านแปลงเมืองในลานนา ที่เมืองเชียงใหม่มีสถานที่ชื่อ ศรีภูมิ มูลเมือง ก็มาจากการกำหนดตำแหน่งทิศตามหลักวิชาโหราศาสตร์แบบทักษา(เจริญในเมฆากอน) ตามทิศเฉพาะของเมืองที่สร้างในวันพฤหัสบดี ซึ่งสามารถจะใช้วิชานี้อธิบายช่วงแห่งสถานที่ต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่ได้ เช่น มีป่าช้าประศหายอายุทิศตะวันตก เพราะทิศนั้นเป็นกาลกิติเมือง มีโขงสิงห์หรือช่วงสิงห์อยู่ที่ทิศเหนือเพราะเป็นเคษเมือง มีย่านการก่ายอยู่ทางตะวันออกคือท่าแพ เพราะเป็นนุดสาหะเมือง ฯลฯ และลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างขึ้นโดยความเชื่อทางโหราศาสตร์ ไม่ใช่ใช้ความเชื่อทางโหราศาสตร์ตั้งแล้วอธิบายลากเข้าความ ผู้เขียนจึงขอให้ข้อสังเกตว่าเราน่าจะมองโหราศาสตร์ในทัศนะใหม่ในฐานะผู้สนใจศึกษาสภาพสังคม ไม่ใช่จะว่าแมนหรือไม่แมน หรือไม่ใช่เป็นเรื่องงมงายแต่อย่างเดียว

ผู้เขียนหวังว่า เรื่องที่น่ามายกตัวอย่างในที่นี้ คงพอจะช่วยทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของสังคมวานนา
ในค่านต่าง ๆ ใดบ้าง จากทัศนะของผู้อ่านผู้เขียนบทความเหล่านั้น ประกอบกับทัศนะของผู้เขียนเองที่เขียน
คู่ขนานกันไป เพื่อความคิดความรู้อันจำกัคของผู้เขียนจะทำให้เป็นไปได

ทำไมจึงต้อง "มานุษยวิทยา"

คงมีหลายท่านที่เคยรู้สึก "อึดอัด" และ "ไม่สมอยาก" ในการอ่านผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม
ประเพณีลานนามาบางแล้วเหมือนกับที่ผู้เขียนเคยรู้สึก เมื่อเคยรู้สึกแล้วก็คงอยากที่จะเห็นความเปลี่ยนแปลง
ในการเสนอผลการศึกษาในรูปแบบที่เคยนิยมกันมาแต่ก่อน เช่นเดียวกับที่ผู้เขียน

สมมุติว่า ถ้าอยากจะอ่านเรื่องเกี่ยวกับประเพณีการสูชวัญควายของชาวลานนา แล้วได้อ่านเรื่อง
เกี่ยวกับวิธีการประกอบพิธีสูชวัญควายอย่างละเอียด เช่น ประกอบขึ้นในโอกาสใด มีเครื่องประกอบพิธี
อย่างไร มีกระบวนการแต่ละขั้นตอนอย่างไร แล้วจบด้วยการกล่าววว่า ชาวลานนาไม่นำใจอันประเสริฐต่อ
สัตว์และแสดงน้ำใจออกมาด้วยการสูชวัญควาย⁶⁵ ท่านจะเกิดความสงสัยหรือเกิดความอยากจะอ่านต่อไป
หรือไม่ว่า ทำไมชาวลานนาจึงมีน้ำใจเช่นนั้น และความหมายของพิธีในแง่ของสัญลักษณ์มีอะไรบ้าง

แน่นอนว่าการอธิบายสาเหตุของการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมว่า เพราะเขาอยาก
จะทำเช่นนั้น หรือเพราะ "จิตใจอันประเสริฐ" ย่อมไม่เพียงพอ เนื่องจากในขณะจิตใจของมนุษย์เป็น
ตัวกำหนดความต้องการนั้น สิ่งที่มีมนุษย์ต้องการ ย่อมเป็นตัวกำหนดจิตใจด้วย จึงน่าจะมีการอธิบายว่า
จิตต้องการในลักษณะใดที่กำหนดให้จิตใจมนุษย์มีความต้องการประกอบพิธีกรรมนี้

แน่นอนอีกเหมือนกันว่า ย่อมไม่มีใครตอบปัญหาเช่นนี้ได้โดยไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ
และสังคมของคนประกอบพิธีกรรม

จากการศึกษาดังกล่าว อาจอธิบายได้ว่า พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นมาจากระบบการเลี้ยงควายของชาวลานนา
ในสมัยที่มีพื้นที่ว่างมาก แต่คนไม่ค่อยมีเวลาวางที่จะคอยดูแลเอาใจใส่ควาย เพราะต้อง
ประกอบอาชีพตลอดเวลา เช่น เสรีจากนาก็ต้องทำไร่ ทำสวน ฯลฯ ดังนั้น พอหลังจากที่ชาวลานนาได้
แรงงานควายเสร็จแล้ว หรือหลังจากไถไถนาเสร็จแล้ว เขาก็จะปล่อยให้มันออกมาหากินเองตามใจชอบ
ตามป่าตามเขาไกล ๆ หนุ่บาน ซึ่งควายเหล่านั้นก็ยังคงอยู่ในสายตาของชาวบ้านที่ออกไปทำไร่ทำสวนบ้าง

⁶⁵ ตัวอย่างเช่น นที พยอมยงค์, พิธีการสูชวัญควายของชาวลานนา, เอกสารโรเียหา, แจก
ในงานพิธีหิมงคลของจังหวัดเชียงใหม่ ณ วัดป่าคาราภิรมย์ อ.แมริม เชียงใหม่, 6 พ.ค.2523 และ
ใน สงวน โชติสุรรัตน์, ประเพณีลานนาไทย, อ่างแล้ว.

ไม่ปล่อยให้ลอยอย่างไม่มีสนใจก็เสียเลย พอถึงเวลาคนดูฝุ่นใกล้จะผ่านไปก่อนกลับมาอีกครั้งหนึ่งเพื่อใช้งาน ลักษณะการเลี้ยงควายแบบนี้ยังมีอยู่ในปัจจุบันโดยเฉพาะตามชุมชนที่อยู่ในหุบเขา เช่น ที่ ต. ยั้งเมิน อ. สะเมิง เชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งสภาพของพื้นที่ไม่เหมาะที่จะใช้ควายสำหรับลากจูงหรือใช้เกี่ยวนาได้⁶⁶

ในคำโอกาส(โองการ)สำหรับกล่าวประกอบพิธีนี้ทุกส่วนงานเท่าที่พบ ก็มีบอกไว้ชัดเจนเกี่ยวกับความมุ่งหมายเช่นนี้ ก่อนหลังจากที่โตกล่าวขอขมาลาโทษที่โตตาหรือหุบที่แล้วก็กล่าวว่า ปล่อยให้ลอยแล้วถ้าถึงฤดูฝนปีหน้าก็ขอให้กลับมาอีก "ขอให้เรือนโรมังมูลอยอย่างเก่า"⁶⁷

เมื่ออธิบายหน้าที่และความสัมพันธ์ของพิธีกรรมนี้ต่อคนในสังคมแล้ว ก็อาจอธิบายได้ว่าตัวการกำหนดจิตคนให้เกิดความต้องการประกอบพิธีนี้ก็คือความสองจิตสองใจที่ประทะกันอยู่ ว่าปล่อยให้ลอยแล้วควายจะหายไปเลยหรือยังจะมีโอกาสได้นำกลับมาอีก เพราะแหล่งที่ปล่อยให้ลอยนั้นมักจะไกลจากหมู่บ้านพอสมควร เนื่องจากบริเวณไกลหมู่บ้านเป็นแหล่งเพาะปลูก เมื่อความรู้สึกสองอย่างประทะกันเช่นนี้ ก็ทำให้เกิดความต้องการที่จะปล่อยขวัญควายหรือผูก "ใจ" ของควายเอาไว้ ตามโลกทัศน์ที่เห็นว่า "ใจ" เป็นใหญ่ของคนลานนา⁶⁸

เมื่อสภาพของการเลี้ยงควายแบบนี้เปลี่ยนไปในปัจจุบัน เพราะพื้นที่จำกัดและการคมนาคมของคนทุริตสะดวกขึ้น ควายถูกเลี้ยงโดยการควบคุมอย่างใกล้ชิดและการผูกหรือกักขังในเรือนโรงตลอดปี พิธีกรรมนี้ก็ยังคงเหลืออยู่ในลักษณะของการทำสืบ ๆ กันมาอย่างไม่มี ความหมาย และคอยหายไปที่สุดในที่สุด

67 ดูตัวอย่างคำโอกาสนี้ได้ใน มณี พยอมยงค์, อ้างแล้วใน 65. และ ผู้เขียน, "วรรณกรรมจากคนถึงสัตว์", มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์นครศรีธรรมราช, (2516), หน้า 18-22.

66 การบรรพทุกใช้วิธีการบรรพทุกบนหลังวัวหรือที่เรียกว่า "วัวต่าง" เป็นหลัก สังเกตเห็นได้ก็ถ้าชาวบ้านไม่เลี้ยงวัวโดยการปล่อยเพราะวัวมักจะไปไกล ๆ และท้องไร่งานตลอดปี และไม่มีการผูกขวัญวัวในแบบเดียวกับการผูกขวัญควาย

ปรกติควายมีนิสัยไม่ค่อยไปไกลจากแหล่งน้ำและมักจะอยู่ประจำปลักที่มันชอบ จึงไม่ค่อยมีปัญหาในการติดตามดู การติดตามนี้อาจทำนาน ๆ ครั้ง บางทีควายอาจหายโดยถูกเสือกิน หรือตายเพราะเจ็บป่วย.

68 ชาวลานนาเชื่อว่าคนเรากิดโดยใช้ใจ หรือ ใจส่วนอกกิด ไม่ใช่ใช้สมองกิด หรือส่วนหัวกิด.

จากตัวอย่างที่พยายามยกมาแสดงคงพอจะแสดงให้เห็นได้ว่า การศึกษาวัฒนธรรมประเพณีล้านนา โดยมองแต่เพียงรูปลักษณ์ที่ปรากฏ หรือศึกษาวัฒนธรรมประเพณีแต่ในรูปแบบของ "คติชน" หรือศึกษากันในแบบเล่น "พิพิธภัณฑ์ของเก่า" ย่อมจะทำให้ขาดอะไรที่สำคัญต่อการเรียนรู้เกี่ยวกับมนุษย์ไปอย่างมาก

ผู้เขียนไม่ปฏิเสธว่า การศึกษาในรูปแบบคติชนถึงงดงามและทรงคุณค่าอย่างสูงต่อการที่จะเข้าใจเรื่องของมนุษย์ แต่มันไม่เสรีในตัวของมันเอง จะตองนำเอาข้อมูลคติชนนั้น ๆ มาศึกษาวิเคราะห์ต่อในลักษณะที่เกือบจะตองทำซ้ำกระบวนการของการหาข้อมูลคติชนอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงต่อเรื่องที่ต้องการ

ผู้เขียนขอให้อสังเกตุว่า ความยากจนของประเทศไทยเราไม่เอื้อต่อการศึกษาในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ หรือการศึกษาที่มีคุณค่าตอสักคนนอย ในเมื่อได้ลงทุนทรัพย์และเวลาอย่างมากแล้ว ก็น่าจะทำให้กว้างขวางและสมบูรณ์เท่าที่จะเป็นไปได้

อุปมาการศึกษาคติชนวิทยาทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันเหมือนดังทานทั้งหลายได้ออกไปเสาะแสวงหาดอกไม้ในป่า (ซึ่งกำลังเสื่อมสภาพไปทุกวัน ๆ) แล้วเก็บมาอดกั้นคนละดอก 2 ดอก โดยแทบจะไม่ได้สังเกตเลยว่ามันอยู่ในสภาพดินอันเป็นปัจจัยคงที่อย่างไร ในสภาพแสงและความชื้นอันเป็นปัจจัยภายนอกที่แปรเปลี่ยนอย่างไร บางทานก็ไม่ได้อุเสียดยว่าใบและต้นของมันเป็นอย่างไร เมื่อเบ็ดเตล็ดนี้ ดอกนั้นก็มิประโยชน์แต่อยู่ในแจกันหรือในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น ถ้าต้องการจะให้มันมีอยู่ต่อไป หรือขยายพันธุ์ต่อไป ทานจะปลูกมันอย่างไร จึงจะได้ผลตามที่ทานคาดคิด เพราะทานไม่ได้คิดมากก่อนว่าธรรมชาตินิสัยมันเป็นเช่นไร และที่แน่ที่สุดบางทานก็เก็บเอาดอกเหล่านั้นมาเล่นในลักษณะที่คล้ายกับเด็กเล่น แกะกลีบควาและกลีบมันติดกันอยู่อย่างไร และกลีบเหมือนกบกับกลีบของดอกอื่น ๆ อยางไร ฯลฯ แทนที่จะสนใจให้ลึกถึงรากและถิ่นของมัน

ถึงแม้จะมีการนำเสนอทฤษฎีทางการศึกษาคติชนวิทยาใหม่ ๆ แต่ก็ไม่มีการแสดงตัวอย่างที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติ แม้แต่ผู้เสนอก็ไม่ได้อธิบายอะไรมากไปกว่าการให้คำจำกัดความของทฤษฎี ลักษณะนี้เห็นได้ทั่วไปในวงการศึกษเกี่ยวกับมนุษย์ในบ้านเรา เพื่อที่จะรู้จักและเข้าใจตัวเราเอง

ปัจจุบันยุโรปและอเมริกาไม่ค่อยให้ความสนใจต่อ "คติชน" ในแง่มานุษยวิทยามากนักเพราะเขาถือว่ามันเป็นเรื่องของ "สังคมก่อนอุตสาหกรรม" และ "สังคมชราภาพ" ซึ่งหลงเหลืออยู่ตามชนบทนอยมากในประเทศของเขา และกำลังเปลี่ยนเป็น "สังคมอุตสาหกรรม" ในเร็ววัน วิธีการศึกษาของเขาจึงไม่จำตองรู้และเข้าใจอะไรมากไปกว่าความมันสะท้อนภาพของสังคมที่เคยเป็นมาอย่างไร ส่วนของเราที่ยังเป็นสังคมชราภาพเป็นส่วนใหญ่และจะยังคงเป็นอยู่ต่อไปอีกนานเท่านาน "คติชน" ของเราจึงควรมีความหมายมากกว่าเขาไม่ใช่หรือ ในฐานะที่หลายอย่างก็เป็นสิ่งที่ยังคงเนื่องอยู่ในสังคม และสะท้อนภาพของสังคมปัจจุบัน

เสียดายว่าผู้เขียนมีความคิด ความรู้ และเวลา จำกัดมาก และเป็นกบที่อยู่ใต้น้ำในสระนอย ไม่สามารถจะช่วยหรือแสดงของทางหรือแนวทางที่นาจะเป็นไปได้ให้อ่านเห็นชัดเจนได้ แท้ก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความนี้คงทำให้เกิดความเห็นควยและไม่เห็นควยขึ้นในใจของท่าน และหวังว่าการประทะกันระหวางความเห็นทั้งสองอยาง คงจะช่วยทำให้เกิดสิ่งที่ดีกว่าเดิมขึ้นในอนาคต.

สิงห์/ สิงห์

"กระบวนการอันพลิกพิวัพิศดารหลายพันหา... เจ้าสามารถเรียนจบได้ในเดือนเดียวก็จริง แต่เจ้าจะจบวิทยายุทธหลังจากที่เจ้าล้มมันลงให้หมด ซึ่งเจ้าคงตองใช้เวลาหลายปี" (โกวเล้ง).